

TÜRK EĞİTİM-SEN AKADEMİ

MEB
GÖREVDE YÜKSELME
SINAVLARINA HAZIRLIK

TÜRKÇE

SUNUŞ

Değerli Üyemiz;

MEB Görevde Yükselme Sınavlarına hazırlık içeriğimiz; sınav konuları kapsamında, alanında uzman yazar komisyonumuz tarafından hazırlanmıştır.

Anlatılan konuların somutlaşması için konuların arasına püf noktalar, pratik çözümler, yazar notları ve tablolar eklenmiştir.

Sadeleştirilmiş ve ihtiyaca göre hazırlanmış öz ve net bilgilerden oluşan bu yayınınızın sınava hazırlanan siz değerli üyelerimize katkı sağlamasını diliyoruz.

Talip Geylan

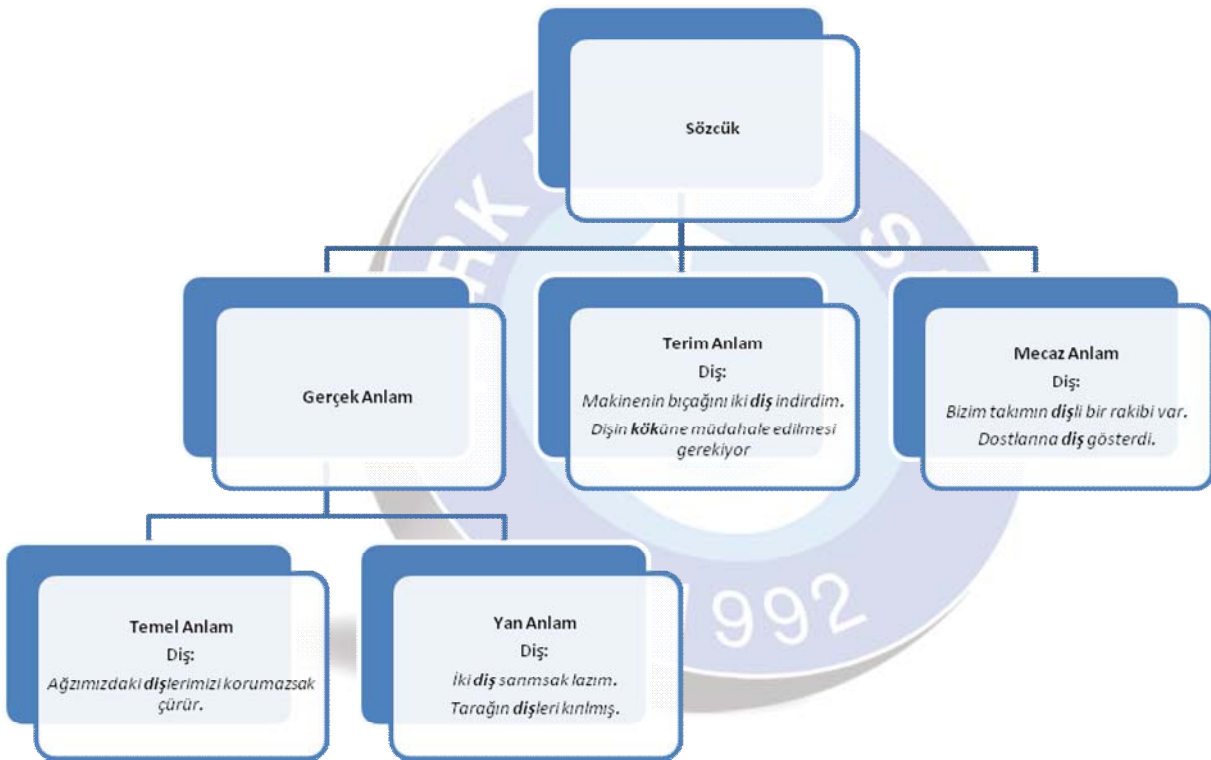
TÜRK EĞİTİM-SEN GENEL BAŞKANI

ANLAM BİLGİSİ

Anlam bilgisi konusu sözcükte anlam, cümlede anlam ve paragrafta anlam olmak üzere üç başlık altında ifade edilmektedir.

SÖZCÜKTE ANLAM

Sözcükte anlam konusu gerçek anlam, terim anlam ve mecaz anlam olarak iki ana başlıkta toplanabilir. Gerçek anlam da temel (başat-ilk anlam) ve yan anlam olarak iki başlık altında dile getirilmektedir.

Dikkat:

Sözcüklerin gerçek anlamları ile yan anlamları hatta terim anlamları arasında da bir anlam ya da günlük hayatta bir benzerlik bulunmaktadır. Bu durum yukarıda verilen örneklerde de görülmektedir.

1-) Gerçek anlam:

Sözcüğün gerçek hayatta görebileceğimiz, dolaylı veya gerçekten uzaklaşarak değişmeceli (mecazi) olarak başka bir anlam taşımadığı karşılıklarına gerçek anlama denilmektedir. Gerçek anlam iki başlıkta ifade edilebilir.

a) Temel anlam:

Temel ya da başat anlam, bir kelimenin aklımıza ilk gelen anlamıdır. Kelimelerin, sözlükte yer alan ilk anlamları da temel anlamlarıdır. Bu yüzden temel anlama, sözlük anlamı da denilmektedir.

Uyanır uyanmaz **perdeyi** açıp pencereden dışarıya baktım.

“Perde” kelimesini duyduğumuzda aklımıza ilk olarak “pencerelerin önüne takılıp ışığın girmesini engellemeye yarayan örtü” gelir. Bu cümlede “perde” sözcüğü aklımıza ilk gelen bu anlamıyla kullanıldığından gerçek anlam taşımaktadır.

*Karabaş, bir şeyin **kokusunu** aldı.*

(koku: Nesnelerden yayılan zerrelere burunda uyandırdığı duygu)

***Kör** adama kimse yardım etmedi.*

(kör: Görme engeli)

*Kitaplarını **boş** bir kutuya yerleştirdi.*

(boş: İçinde, üstünde hiç kimse veya hiçbir şey bulunmayan)

Dikkat:

Bir sözcüğün temel anlamda kullanılıp kullanılmadığını anlamak için; sözcüğü cümleden alıp tek başına kullanıldığında cümledeki anlamının aynısını veriyor ise sözcük temel anlamında kullanılmıştır. Unutmayınız, temel anlam sözcüğün ilk akla gelen anlamıdır.

***Başım ağrıyor ama ağrı kesici içmedim.* Cümlesinde baş vücuttaki bir organ olarak kullanılmıştır.**

b) Yan anlam:

Sözcüğün temel anlamıyla bağlantılı ya da benzer olarak zamanla ortaya çıkan değişik, yeni ve gerçek anlamlara yan anlam denir. Sözcüğün gerçek anlamının dışında, ancak gerçek anlamıyla az çok yakınlık taşıyan yeni anlamlar kazanması yan anlamı oluşturur. Bir sözcüğün yan anlam kazanmasında genellikle yakıştırma ve benzerlik ilgisi etkili olmaktadır.

“göz” dendiğinde akla ilk gelen, kelimenin temel anlamı olan organ adıdır. Ama “iğnenin gözü”, “çantanın gözü”, masanın gözü” tamlamalarındaki anlamlar benzetme yoluyla kazandırılmış yeni anlamlardır. Bunlara da yan anlam denir.

Ağızda garip bir tat var, galiba hasta olacağım.

(Ağız: vücudumuza besinlerin giriş yeri, bir organımız.)

Dolmuştan yol **ağızda** indim.

(Yolun giriş yeri, başlangıç bölümü; vücudumuzun bir nevi giriş yerine benzerliğinden dolayı yolun giriş yeri de **ağız** sözcüğü ile karşılanmaktadır. Bu durum yan anlamdır.

“düşmek” kelimesi “Meyveler tek tek yere düştü” cümlesinde temel anlamda; “Çocuğun pantolonu düşüyordu”, “Bu yılın ilk karı düştü” cümlelerinde yan anlamdadır.

Beşiktaş **sırtlarına** ağaç dikiyorlar. (arka taraf)

Uçağın **kanadı** havada parçalanmış.

Başı kırık bir çiviye sökmeye uğraşıyor.

Köprünün **ayağına** bomba koymuşlar.

Şişeyi **boğazına** kadar doldurdu.

Kapının **kolunu** kırınca babamdan azar işittim.

Tepede büyük bir yatır varmış. (Temel anlam)

Ağacın **tepesine** kadar çıktı. (Yan anlam)

Apartmanın **tepesine** çıkmış insanlara bakıyor. (Yan anlam)

Dikkat:

Yan alman cümleden tamamen bağımsız bir anlam değildir. Temel anlama benzerlik ve ilgi gibi yollarla bağlı olarak kazanılan yeni anlamdır.

2-) Terim Anlam:

Sözcükler zaman içinde ihtiyaçlar doğrultusunda çeşitli yeni anlamlar kazanabilir. Bu durumlardan birisi de sözcüklerin kendilerine bir bilim, spor, meslek, sanat dalları içinde yeni anlamlar kazanmasıdır.

Örneğin “**sahne**” tiyatro ile, “**zamir**” Türk Dil Bilimi ile ilgili bir terimdir.

Oyuncular sahneye çıktılar.

Zamirleri örneklerle anlatmak istedi.

Bitkiler besinlerinin yaklaşık % 85'ini kökleri sayesinde alırlar.

(Terim Anlam-Biyoloji Terimi)

Dikkat:

Bir sözcük bir çok dalda terim anlamda kullanılabilir.

Hiç bir ek almamış halde bulunan kelimelere kök denir. (Dil Bilgisi)

Dokuz kök dışına üç olarak çıkar. (Matematik)

Bitkiyi toprağa bağlayan köklerdir. (Coğrafi Terim)

Günlük hayatta sıkça kullanılan terim anlamlı sözcüklere örnekler aşağıda verilmiştir.

- a) tıp terimleri: adrenalin, akne, bakteri, kist, üreter, narkoz...
- b) matematik terimleri: dikdörtgen, açı, basamak, küme, yamuk, logaritma...
- c) edebiyat terimleri: roman, hikaye, şiir, kinaye, beyit, kompozisyon, münazara...
- d) hukuk terimleri: beraat, feragat, hüküm, şerh, tahliye...
- e) müzik terimleri: akort, nota, porte, aralık, melodi, metronom, tuşe...
- f) astronomi terimler: astroid, atmosfer, gezegen, gök taşı, meteor...
- g) sanat tarihi terimleri: atölye, bezeme, cephesellik, taraklama...
- h) dinbilim terimleri: hadis, hakikat, halife, ehlibeyt...

Dikkat:

Sözcüklerin terim ya da başka bir anlamda olduğu kullanıldığı cümleye göre değişiklik gösterebilir.

3-) Mecaz Anlam:

Bir sözcüğün gerçek anlamından tamamen uzaklaşarak başka bir anlam kazanmasına “mecaz anlam” denir. Sözcük gerçek anlamı ile alakası olmayan başka bir anlamda kullanılmıştır. Mecaz anlam ifadeye renk katmak, anlatımı çarpıcı kılmak veya anlatmak istediğimizi vurgulamak için sıkça başvurduğumuz bir dil zenginliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mecaz anlam örneklerinde de görüldüğü gibi günlük hayatta sıkça başvurduğumuz bu kullanım anlatmak istediğimizi daha kolay karşılamak için başvurduğumuz bir yöntemdir.

Bu sözler ona **ağır** geldi. (Kırıcı, insanın gücüne giden)

Bu **ince** davranışınız herkesi etkiledi. (Zarif, nazik)

Bu çocuk **keskin** bir zekâya sahip. (Kıvrak)

Bu haberi duyunca adam adeta **yıkıldı**. (Mahvolmak)

Senin sözlerine **kırıldı**. (Gücenmek, Darılmak)

Bizi çok **sıcak** karşıladılar. (Sevgi dolu)

Acı günler geride kaldı. (Zor, kötü)

Ülkemiz **beyin göç**lerinden etkileniyor. (Düşüncesi yüksek düzeyde olan kimse)

Bu işi bitiremezsen **yandık**. (Zarara uğramak)

Yeni başladığı işe birkaç günde **ısındı**. (Alışmak)

Rakip beklediğimizden **dişli** çıktı. (Zorlu çıkmak)

Öykülerinde **küçük** insanları anlatıyor. (Sıradan)

Öyle **kuru** vaatlerle bizi aldatmasın (Yerine getirilemeyecek olan)

Bu **boş** sözleri dinlemekten bıkmıştı. (Anlamsız)

Talih bizimle **oynuyor**. (Aldatıyor)

Dikkat:

Mecaz anlam ile ilgili çıkan sorularda sözcüğün soru kökündeki anlamının benzerini şıklarda bulmanız istenir ya da açıkça şıklarda yer alan ifadelerde mecaz anlamı ya da mecaz olmayan anlamı bulmanız istenmektedir.

Örnek:

Aşağıdakilerden hangisinde “yanık” sözcüğü, aşağıdaki cümlelerin hangisinde “Rahmetli Neşet ERTAŞ’ın söylediği yanık havaları dinlemek beni dinlendiriyor.” Cümlesindeki anlamıyla kullanılmıştır.

- a) Sofrada bir dilim yanık ekmek vardır.
- b) Kulağımıza bir ozanın yanık sesi geliyordu.
- c) Ocaktaki odunlar hala yanık durumdaydı.
- d) Burnuma yanık kokusu geliyor, dedi.

Doğru cevap b şıkında verilmiştir. Bu iki ifade dışında yanık sözcüğü yanmış, ateşten zarar görmüş anlamı ile gerçek manada kullanılırken, yanık ses ifadesi dertli ve içli karşılığı olarak kullanılmıştır.

Örnek:

Aşağıdaki cümlelerin hangisinde mecaz anlamda kullanılmış bir sözcük yoktur.

- a) Onun amacı benden bilgi sızdırmakmış
- b) Bu acı haberi ona nasıl söylemeli
- c) Yürekleri ısıtacak şiirler yazmış
- d) Dolaba yerleştirmedığımız bütün sebzeler çürümüş

Doğru cevap d şıkkıdır. Diğer cümlelerde sızdırmak, acı ve ısıtacak sözcükleri mecaz anlamda kullanılmıştır.

Söz Grupları:

Kelime grubu; bir varlığı, bir kavramı, bir niteliği veya bir hareketi karşılamak amacıyla belirli kurallar çerçevesinde yan yana gelen kelime topluluğudur. Tek kelime ile karşılanamayan varlık, kavram, nitelik, durum ve hareket, kelime gruplarıyla karşılanır.

a) Deyimler:

Söze güzellik katmak ve anlatımı güçlendirmek amacıyla birden çok sözcüğün genellikle mecaz anlama gelecek biçimde kaynaşmasıyla oluşan sözlere deyim denir. Deyimler, kalıplaşmış kelime gruplarıdır. Sözcüklerin yerine eş anlamlıları dahi kullanılamaz ve sözcüklerin yerleri değiştirilemez. *Küplere binmek* deyiminde *testiye binmek* ya da *bidona binmek* ifadesi kullanılmaz.

Deyimlerin bazı gerçek anlamlı olanları dışında büyük bir kısmı mecaz anlamlıdır:

ağzı bozuk,
etekleri zil çalmak,
gözden düşmek,
göze girmek,

Bazı deyimler gerçek anlamlıdır:

iyi gün dostu,
ağızına bir şey koymamak,
yükte hafif pahada ağır,
çoğu gitti azı kaldı,

Deyimlerin büyük bir kısmı mastar ekini alır: yüz bulmak, etekleri tutuşmak, içi yanmak, küplere binmek, gibi.

Bazı deyimler cümle biçimindedir:

“Ayıkla pirincin taşını.” ,

“İğne atsan yere düşmez.” ,

“Dostlar alışverişte görsün.”

Uyarı:

Deyimler kimi zaman atasözleriyle karıştırılabilmektedir. Deyimler kavram ve durum bildirirler; atasözleri ise bir yargı ifade eder, her zaman geçerli olan bir olayı anlatır ve bir mesaj verirler.

“Atı alan Üsküdar’ı geçti.” Deyimdir.

“Ağaç yaşken eğilir.” Atasözüdür.

Örnek:

Aşağıdaki açıklamalardan hangisi, karşısında verilen deyimle uygun değildir?

- a) Birbirlerinden hiçbir şey esirgemeyecek şekilde samimi olmak: Ayrı gayrı bilmemek.
- b) Bildiği gibi hareket etmek, başına buyruk olmak: Ayrı baş çekmek.
- c) Çok samimi olmak, daima beraber bulunmak: İçtikleri su ayrı gitmemek.
- d) Karşısındakinin işlerini aksatmak, mani olmak: Bağını koparmak.

Doğru cevap d şıkkıdır, çünkü bağını koparmak deyimini, ilişkiyi kesmek, irtibatı koparmak anlamını taşımaktadır. Dolayısı ile işleri aksatmak anlamında kullanılması uygun değildir.

b) Atasözleri:

Toplumların asırlarca süren deneyimlerinden ve gözlemlerinden elde ettikleri yargılarını, ortak düşünce ve tutumlarını yansıtan; içinde mecazi bir anlam barındıran, eğitici ve öğretici pedagojik-didaktik) vasfı bulunan kalıplaşmış, kısa ve özlü söz; eş. Darb-ı mesel (ç. :Durub-ı emsal), Mesel, Sav olarak da geçmişte ifade edilmiştir.

Damlaya damlaya göl olur.

Sakla samanı gelir zamanı.

Su uyur düşman uyumaz.

Akıllı düşman akılsız dosttan hayırlıdır.

Dikkat:

Atasözlerinin başlıca özellikleri şunlardır.

- 1-) Kalıplaşmış söz gruplarıdır, kelimelerin yerleri değiştirilemez ve bir kelime yerine başka bir kelime koyulamaz.
- 2-) Toplumun ortak malıdır.
- 3-) Genellikle mecaz anlamı olmasının yanında bazı atasözleri de gerçek anlamlıdır. (*Son pişmanlık fayda vermez., Dost ile ye iç, alış veriş etme., ...*)
- 4-) Öğüt niteliği taşır. (kirpi yavrusunu pamuğum diye severmiş.)
- 5-) Bazı atasözleri hem gerçek hem mecaz anlam taşır. (Ateş düştüğü yeri yakar., dilin kemiği yoktur.)

c) İkilemeler:

Anlamı güçlendirmek amacıyla aynı kelimenin, yakın anlamı kelimelerin veya zıt anlamı kelimelerin tekrarıyla oluşan sözcük grubuna ikileme denir.

İkilemeler şu şekillerde oluşturulur:

Aynı Sözcüğün Tekrarlanmasıyla Oluşan İkilemeler:

koşa koşa, ağır ağır, iri iri...

Eş Anlamlı Sözcüklerden Oluşan İkilemeler:

akıllı uslu, ses seda, güçlü kuvvetli, kılık kıyafet...

Zıt Anlamlı Sözcüklerden Oluşan İkilemeler:

ileri geri, az çok, er geç, bata çıka, büyük küçük...

Biri Anlamlı, Diğeri Anlamsız Sözcükten Oluşan İkilemeler:

eski püskü, eğri büğrü, yarım yamalak, çer çöp...

Her ikisi de Anlamsız Sözcükten Oluşan İkilemeler:

ıvır zıvır, eften püften, mırın kırın...

Yansımaların Tekrarıyla Oluşan İkilemeler:

çat pat, kıs kıs, şırıl şırıl, patır kütür, horul horul...

İsim Tamlaması Şeklindeki İkilemeler:

suyunun suyu, güzeller güzeli...

Hâl (Durum) Eki Alarak Oluşan İkilemeler:

baş başa, baştan başa, biz bize, dişe diş, günden güne...

M Harfi Eklenerek Oluşturulan İkilemeler:

Ev mev, şaka maka, para mara, kitap mitap, ders mers, iş miş...

Dikkat:

İkilemelerle tekrarlar birbirinden farklıdır. Tekrarlarda araya virgül girer; fakat ikilemelerin arasına hiçbir noktalama işareti girmez. İkilemelerin arasına noktalama işareti getirmek bir yazım yanlışıdır.

Örnek:

Akşam, akşam, yine akşam... (Tekrar)

Akşam akşam nereden çıktı bu maç. (İkileme)

Genç adam hızlı, hızlı metroya gidiyordu. (hızlı hızlı ikilemesinin arasına virgül gelmesi yanlıştır. Bu bir yazım yanlışı, ya da yazım yanlışı nasıl giderilebilir. Şeklinde bir soru ile karşımıza çıkabilir.

Örnek:

Aşağıdaki cümlelerden hangisinde ikilemelerin yazımı ile ilgili bir yanlışıklık yapılmıştır.

- a) Trene ucu ucuna yetiştik.
- b) Dolu dolu bir gün geçirdik.
- c) bire bir mücadelede hep kazandım.
- d) Günden, güne dertlerimiz çoğalıyor.

Doğru cevap d şıkkıdır. İkilemelerin arasına hiçbir noktalama işareti giremez.

SÖZCÜKLER ARASINDAKİ ANLAM İLİŞKİLERİ

1-) Eş Anımlı Sözcükler (Anlamdaş Sözcükler)

Yazılış ve okunuş bakımından farklı fakat anlamca aynı olan kelimelerdir. Bu tür kelimeler birbirlerinin yerini tutabilir. Anlamdaş kelimelerin birisi genelde yabancı kökenlidir.

kıymet-değer,
cevap-yanıt,
sene-yıl,
medeniyet-uygarlık,
imkân-olanak,
acele-ivedi,
zelzele-deprem,
yoksul-fakir,
misafir-konuk,
sınav-imtihan,
yöntem-metot,
mesele-sorun,
fiil-eylem,
kelime-sözcük,
vasıta-araç...

Aynı anlamli olmasına rağmen bazı durumlarda anlamdaş kelimeler birbirinin yerini tutamaz: bunun nedeni sözcüklerin bağlamlarının farklı olmasıdır. "kara bahtlı" kelime grubunda "kara" kelimesinin yerine "siyah" kelimesini kullanamazsınız. Aynı şekilde "demek" ve söylemek fiili de aynı anlamlıdır. *Fakat "Sarkı söylemek. cümlesini "Şarkı demek." olarak değiştiremeyiz.*

Türkçe kelimeler arasında da eş anlamlılık olabilir:

deprem-yer sarsıntısı-zelzele,
kimi zaman-ara sıra-zaman zaman-arada bir-bazen

2. Yakın Anlamli Sözcükler:

Yazılışı ve okunuşu farklı olan, anlamdaş gibi görüldüğü hâlde birbirinin yerini tamamen tutamayan, yani aralarında anlam ayrıntısı bulunan kelimelerdir. Bunlar çoğunlukla Türkçe kelimelerdir.

göndermek-yollamak,
bezmek-bıkmak-usanmak,
dilemek-istemek,
çevirmek-döndürmek,
söylemek-demek-konuşmak,
eş-dost, hısım-akraba,
bakmak-seyretmek,
Kardeşim sana küsmüş.
Kardeşim sana kırılmış.
Kardeşim sana gücenmiş.
Kardeşim sana darılmış.

Birinci cümlede bir "kesinlik ve aşırılık" anlamı, ikinci cümlede bir "esneklik, hatta hoşgörü" anlamı, üçüncü cümlede "üzülmek" anlamı, dördüncü cümlede "gücenip görüşmez olmak" anlamı vardır.

Ben her sorunla başa çıkarım. (baş etmek)
Bu kadar yürekten çağırma beni. (candan)
Davranışları hiçbir zaman içtenlikli değildi. (yürekten, candan)
Yaptığı işi önemsemiyordu. (özen göstermiyordu.)

3. Zıt (karşıt) Anımlı Sözcükler:

Anlamca birbirinin karşıtı olan kelimelerdir.

Siyah-beyaz, uzun-kısa, aşağı-yukarı, ileri-geri, var-yok, gelmek-gitmek,

Dikkat:

Tüm kelimelerin zıt anlamlısı yoktur. Fiillerde (eylemlerde) de durum aynıdır. Bir eylemin olumsuzluğu o eylemin karşıtı satılmaz.

"sevinmek" karşıtı sevinmemek değil "üzülmek"tir.

Dikkat:

Kelimeler arasındaki karşıtlık cümledeki kullanıma göre değişir.

"doğru" kelimesinin zıt anlamlısı bir cümlede "eğri" olurken, diğerinde "yanlış" olabilir.

Dikkat:

İki kelimenin (kökeni ne olursa olsun) anlamdaş, yakın anlamlı veya zıt anlamlı olabilmesi için aynı anlam özelliğini taşımaları gerekir.

Meselâ, siyah ile beyaz, ancak ikisi de gerçek (temel) anlamda oldukları zaman zıt anlamlı olurlar. Hafif olmayan anlamındaki "ağır" kelimesinin ağır olmayan anlamındaki "hafif"le zıt anlamlı olabilmesi için ikisinin de gerçek (temel) anlamda kullanılması gerekir.

4. Eş Sesli (Sesteş) Sözcükler:

Yazılışı ve okunuşu aynı olduğu hâlde anlamları farklı olan kelimelerdir. Bunlar yalın hâlde olabildikleri gibi ek almış hâlde de olabilirler. Şiirde cinas olarak kullanılır ve cinaslı kafiye yapılır.

Gül: 1. çiçek, 2. gülmek emir anlamındadır.

Kır: 1. kırsal alan, 2. kırmaktan emir, 3. beyaz

Yazma: 1. baş örtüsü, 2. yazmaktan olumsuz emir, 3. yazma işi

Ek almış kelimelerle, ek almış ve almamış kelimeler arasında da eş seslilik söz konusudur. Bu ekler görevce farklı ekler de olabilir:

Siyah anlamındaki "kara" ile "kar-a" (-a: yönelme hâl eki) gibi

"Oyuncakları olmuş çocukların **kurşunlar**"

"Zalimler her saat taze fidanları **kurşunlar**"

"Neden kondun a bülbül kapımdaki **asmaya**

Ben yarimden vazgeçmem götürseler **asmaya**"

Dikkat:

Üzerinde inceltme işareti olan Arapça ve Farsça sözcükler Türkçedeki benzerleri ile sesteş değildir. "hala" ve "hâlâ", "kar" ve "kâr", "adet" ve "âdet" kelimeleri eş sesli değildir. Okunuşları ve anlamları farklıdır.

5. Yansımalar

Tabiata, insana, insan dışındaki canlılara ve eşyaya ait seslerin taklit edilmesi sonucu ortaya çıkan kelime veya kelime gruplarıdır.

tık, tak, pat, çat, hışır hışır, miyav, hırr, hav, me, mee, mışıl mışıl, fıkır fıkır, şıkır şıkır...

Yansımalarından isim ve fiil türetilebilir.

"miyavlamak, çatırdamak, şıkırtı, meleşmek, şırıltı"

Somut ve Soyut Anlamalı Kelimeler

1. Somut Anlamalı Kelimeler

Beş duyu organımız olan göz, deri, kulak, dil ve burundan en az biriyle algılayabildiğimiz varlıkları karşılayan sözcüklere “somut anlamalı sözcükler” denir. Bir başka deyişle elle tutup gözle görebildiğimiz, koklayıp, tadabildiğimiz veya dokunma (deri) duyu organımız ile hissedebildiğimiz varlıkları karşılayan kelimelerdir.

Su, ateş, rüzgar, taş, yağmur, kalem, acı, gül kokusu, araba, bu tür kelimelere örnek verilebilir.

Dikkat

Rüzgâr, yağmur, soğuk, sıcak, ekşi, acı (tat), çiçek, gürültü, aydınlık, karanlık, mavi, koku, uzun, deniz...

Yukarıdaki kelimeler beş duyu organımızdan en az biriyle algılanabilir. Sıcak, soğuk, rüzgâr dokunmaya; gürültü işitmeye; mavi, uzun, deniz, çiçek görmeye algılanabilir. Bu yüzden bu sözcükler somuttur.

2. Soyut Anlamalı Kelimeler

Beş duyu organımızdan herhangi biriyle algılayamadığımız kavramları ifade eden sözcüklere “soyut anlamalı sözcükler” denir.

Akıl, ruh, fikir, iyilik, kötülük, bu tür kelimelere örnek verilebilir.

Dikkat:

Kin, iyilik, kötülük, nefret, kıskançlık, ayrılık, özlem, aşk, sevgi, acı (üzüntü), mutluluk, vicdan, umut, sevinç, keder...

Yukarıdaki kelimelerin hiçbiri beş duyu organımızla algılanamaz. Örneğin “nefret” dokunulabilen, görülebilen, duyulabilen, koklanabilen veya tadılabilen bir varlık değildir. Bu yüzden soyuttur.

Dikkat:

Somut anlamalı sözcüklerle soyut anlamalı sözcükler arasında doğrudan bir ilişki yoktur. Ancak aktarmaların temeli sayılan “somutlaştırma” olayında somut-soyut ilişkisi kurulmaktadır.

Somutlaştırma ve soyutlaştırma şeklinde sınavlarda sorulabilir.

Soyutlamaya Örnek:

Seni bütün gün soğukta beklediğim için hasta oldum. (Somut isim)

(“Soğuk” sözcüğü tek başına somut anlamlıdır. Soğuk olan havayı dokunma duyusuyla algılayabildiğimiz için bu cümlede somut anlamıyla kullanılmıştır.)

Bu soğuklukla kimseyle yakınlık kuramayacağını ona söylemişim. (Soyutlaştırılmış isim)

(Bu cümlede soğuk olan hava, su ya da her hangi bir nesnenin soğukluğu değil, insanın diğer insanlara yakınlık kurmamasını ifade eden bir tavrıdır. Yani sözcük somutken soyut yapılmış “soyutlaştırılmıştır”.

Yufka kalbi ile yapılanlara daha fazla dayanamadı. (Bu cümlede yufka sözcüğü olaylardan çok çabuk etkilenme anlamında kullanılmıştır. Yani yufka somutken cümle içinde soyut anlam kazandırılmıştır.)

Gitarı çok daha kolay öğrenebilmenin bir yolu olmalı. (Yol kelimesi somut anlamı sözcükken bu cümlede “yöntem” anlamında kullanıldığından soyutlaşmıştır)

Somutlamaya Örnek:

Sadece biraz mutluluk için çoğu şeye razı olabilirdi. (Soyut isim)

(Mutluluk, duyu organlarımızla algılayamadığım soyut bir kavramdır. Bu cümlede soyut anlamıyla kullanılmıştır.)

Valizine katladığı bir kaç parça mutluluk ile düştü memleket yoluna. (Somutlaştırılmış isim)

(Bu cümlede soyut olan “mutluluk” kelimesi valize katlanıp konulmuş elbiseye benzetilerek somutlaştırılmıştır.)

Ben güzele güzel demem güzel benim olmayınca. (Somutlaştırma = İnsan kastedilerek somutlaştırma yapılmıştır)

Kanadı kırık bir aşk ile sevda dağlarına tırmanabilir misin ? (Somutlaştırma = Aşk, kuşa benzetilerek somutlaştırma yapılmıştır.)

Gözünün önündeki film karesi hayatı boyunca aklından çıkmayacaktır. (Somutlaştırma = Hayatın belirli bir anı dönemi, üzerine kayıt yapılan bir nesneye benzetilerek somutlaştırma yapılmıştır.)

Bunu yapmaya yürek ister, bu her babayığidin harcı değil. (Somutlaştırma = Somut olan yürek kelimesi, cümlede soyut olan “cesaret” anlamında kullanıldığından somutlaştırma yapılmıştır. **Türkçemizde çok önemli bir yeri olan deyimlerimizin hemen hepsi bu somutlaştırma yolu ile meydana getirilmiştir.**

Örnek Soru:

“Anlam genişlemesi yoluyla somut anlamı bir ad, bir de soyut anlam kazanabilir, örneğin, somut anlamıyla ‘geçilen yer’ demek olan ‘yol’ kelimesi ‘yöntem’ anlamına gelerek soyut bir anlam da kazanmıştır.” **Böyle bir anlam değişmesini örneklendiren kelime, aşağıdakilerin hangisinde kullanılmıştır?**

- A) Bunu yapmaya yürek ister, bu her babayığidin harcı değil.
- B) Bu gördüğün bulutlar, yağmur yüklü bulutlardır.
- C) Bu dağlar, geçit vermez sarp dağlardır.
- D) Ağaçlar, ilkyazda bir gelin gibi donanırlar.

E) Yapının güzel bir görünümü vardı; taş, dantel gibi işlenmişti.

Doğru cevap a şıkkıdır.

Ad Aktarması (Mecaz-I Mürsel)

Benzetme ilgisi olmaksızın, bir kavramın, başka bir kavram ile karşılanmasına "ad aktarması" denir. Kavramlar arasında bir anlam ilişkisi bulunmalıdır. Bu ilişkiler hem ifade hem de sınavlarda İç-Dış, Parça-Bütün, Yazar-Yapıt, Parça-Bütün gibi ifade edilir ve bu şekilde de sorulabilir.

Ayaklarını çıkarmadan içeri girme. (Ayakkabı - İç verilip dış kastedilmiş.)

Soba yanınca ortalık ısındı. (Yakıt- Dış verilip iç kastedilmiş.)

Sokağın ilk girişindeki apartmanda oturuyorum. (Parça-bütün)

Herkes başının üstünde bir çatı olmasını ister (Parça-bütün)

Acaba, Ankara bu konuda ne düşünüyor? (Hükümet)

Gemi, İzmir'e yanaştı. (Liman)

Turnuvaya ünlü raketler katılıyor. (Sporcu)

Yaylıya binip, bir tur attık. (Araba)

Marmara'da yelkenli ile geziyorlardı. (Deniz)

Yahya Kemal'i sık sık okurum. (Kitaplarını)

Sözcükte genel anlam-sözcükte özel anlam:

Aynı türden varlıkları topluca karşılayan sözcükler, genel; tek tek karşılayan sözcükler, özel anlamlıdır. Genel yada özel anlamlı olma, sözcüklerin birbiri ile karşılaştırılmasına bağlıdır.

Genelden özele →

Varlık - Canlı - Orman - Ağaç - Meşe

En genel: Varlık

En özel: Meşe

Örneğin, "Orman", "Ağaç"a göre genel; "Canlı"ya göre özeldir.

Sözcükte nitel anlam - sözcükte nicel anlam:

Varlıkların veya eylemlerin niteliklerini (özelliklerini) bildiren sözcükler, "nitel"; varlıkların veya eylemlerin miktarını (sayısal değerini) bildiren sözcükler, "nicel" anlamlıdır.

Beyaz mendilini çıkarıp, alnının terini sildi. (Nitel)

Güzel günler sizin olacak. (Nitel)

Üç çocuk yanıma geldi. (Nicel)

Eline 5 taş alıp, suya attı. (Nicel)

Özdeyiş (vecize):

*Söyleyeni belli özlü sözlere "özdeyiş" denir.

"Hayatta en hakiki mürşit, ilimdir"

Mustafa Kemal Atatürk

Abartma (Mübalağa)

Bir şeyin niteliklerini veya bir olayı olduğundan fazla büyüterek veya küçülterek anlatmaya abartma denir.

Örnek:

Çantayı taşımaktan kolum koptu.

Bu cümlede kişi, kolunun fiziksel olarak koptuğunu değil, "çok yorulduğunu" abartma yaparak anlatmaktadır.

*Bir ah çeksem dağı taşı eritir
Gözüm yaşı değirmeni yürütür
Bu hasretlik beni dahi çürütür
Bana sıra da bir, gurbet il de bir*

Karacaoğlu bu dörtlükte memleketinden ayrı olmanın verdiği acıyı abartarak anlatmıştır. Çünkü gerçekte gözyaşı dağları eritmez, değirmeni yürütmez.

Benzetme (Teşbih)

Anlatımı kuvvetlendirmek, sözün etkisini artırmak için aralarında değişik yönlerden ilgi bulunan iki şeyden zayıf olanın kuvvetli olana benzetilmesine benzetme denir. Çoğunlukla benzetme yapılırken birbirleri ile ilgi kurulan varlıklar arasındaki ilişki bi-linmektedir.

Tam bir benzetmede dört temel unsur vardır:

Benzeyen: Zayıf unsur.

Benzetilen: Kuvvetli unsur.

Benzetme yönü: İki unsur arasındaki benzetme sebebi.

Benzetme edatı: Benzetmede kullanılan "gibi, kadar" edatlarıdır.

Örnek:

Serkan keçi gibi inatçı bir çocuktur.

Benzeyen Benzetilen Benz. Edatı Benz. Yönü

Bu cümlede “Serkan”, “inatçılık” bakımından “keçi”ye benzetilmiştir. Burada “keçi”nin inatçılık özel-liği herkes tarafından bilindiğinden, benzetme çok rahat anlaşıl-makta, söz daha etkili olarak anlatıl-maktadır.

Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım

Yırtarım dağları, enginlere sığmam taşarım

İstiklâl Marşı’ndan alınan bu dizelerin ilkinde şair kendisini “sel”e benzetmiştir. İkinci dizede ise “dağları yırtarım” sözüyle abartma sanatına başvurmuştur.

Kişileştirme (Teşhis)

İnsan dışındaki varlıklara insana özgü özelliklerin verilmesine kişileştirme denir. Bu sanatta hayvanlara, bitkilere ve diğer varlıklara insana özgü özellikler verilerek ifade daha çekici hâle getirilir, duygular daha güzel anlatılır.

Örnek:

Köyün çayı boş yere akmaktan sıkılıyor, bir bostanı sulayacağı günlerin gelmesini iple çekiyordu.

Bu cümlede “köyün çayı” kişileştirilmiştir. “Sıkılmak”, “iple çekmek (sabırsızlıkla beklemek)” insana özgü niteliklerdir. İnsana özgü nitelikler “köyün çayı”na verilerek çay kişileştirilmiştir.

Toplanırken göklerde bulutlar yığın yığın

Hırçın bir fırtınayı düşünüyordu deniz.

Bu dizelerde “kişileştirilme” vardır. Burada “düşünüyordu” denerek “deniz” kişileştirilmiştir.

Konuşturma (İntak)

İnsan dışındaki varlıkları konuşturma, onların ağız-ndan söz söyleme sanatına intak(konuşturma) denir.

İntak (konuşturma), genellikle teşhis (kişileştirme) sanatı ile birlikte kullanılır. Teşhis sanatı ile insan özelliği içinde gösterilen varlıklar konuşturulduğu zaman intak sanatı yapılmış olur.

Örnek:

Akşam rüzgârları der ki Ali’ye:

“Gözler ileriye, gönül geriye...”

Sanki köydekiler görünsün diye

Tepeler alçalır, dereler dolar!

Bu dördlükte “rüzgârlar” önce kişileştirilmiş, daha sonra da konuşturulmuştur. Zaten şiirde intak varsa, konuşturulan varlığın sözleri de vardır.

Google: Ben her şeyi bilirim.

Facebook: Ben herkesi tanırım.

İnternet: Ben olmasam ikiniz de işe yaramazsınız!

Elektrik: Tartışmayı fazla uzatmayın yoksa hepinizin işini bitiririm!

Anlam Bilgisi (Sözcükte Anlam) ile İlgili Sorular Üzerinde

Sınav Kazandıran Taktikler

Örnek Soru:

“Öğrenmek” sözcüğü aşağıdakilerin hangisinde “Onun bu kararını öğrenince çok sevindi.” cümlesindeki anlamıyla kullanılmıştır?

- A) Yağmur yağmaya başladığını öğrenince hemen dışarı çıkmak istedi.
- B) Bugüne kadar hep annesinden öğrendiği tariflerle yemek yapmıştı.
- C) O günden sonra öğrendiğim çiçek isimlerini bir deftere yazmaya başladım.
- D) Ebru sanatının inceliklerini öğrenmek onun uzun yıllarını aldı

Dikkat:

Bu tür sorularda sözcüğün cümledeki anlamını karşılayan başka bir sözcük ya da ifade bulunarak bu şıklarda aranmalıdır.

Örnek Çözüm:

“Öğrenmek” sözcüğü aşağıdakilerin hangisinde “Onun bu kararını öğrenince(haberi yokken öğrenmek, duymak) çok sevindi.” cümlesindeki anlamıyla kullanılmıştır?

- A) Yağmur yağmaya başladığını öğrenince (haberi yokken öğrenmek, duymak) hemen dışarı çıkmak istedi.
- B) Bugüne kadar hep annesinden öğrendiği(beceri elde etmek, yetişmek)tariflerle yemek yapmıştı.
- C) O günden sonra öğrendiğim çiçek(bilgi edinmek)isimlerini bir deftere yazmaya başladım.
- D) Ebru sanatının inceliklerini öğrenmek(beceri elde etmek) onun uzun yıllarını aldı

Bu soruda verilen cümlede öğrenmek bir şeyi haberi yokken öğrenmek anlamında kullanılmaktadır. Bu durumu karşılayan cümle a şığında görülmektedir.

Doğru cevap: A şıkkıdır.

CÜMLEDE ANLAM

Cümle (tümce) bir düşüncüyü, bir dileği, bir haberi ya da duyguyu tam olarak anlatan, bir veya birden çok sözcükten oluşmuş anlatım birimidir.

Cümlelerin temel özellikleri tam olarak bir yargı bildirmeleridir. Cümlelerde yargının Tamamlanması çekimli bir eylemle ya da ek eylem almış isim soylu bir sözcükle olur.

Örnek:

Çalışıyorum.

Çalışkanım.

Yarınki sınava çok çalışıyorum.

Yukarıdaki üç örnek de yargı bildirdikleri için cümledir.

Dikkat:

Cümlelerin anlamı ve bu anlamın yorumu, paragrafın ilk basamağıdır.

Cümlede Anlam İlişkileri

Anlam ilişkisi bakımından cümleler; eş anlamlı, yakın anlamlı, zıt anlamlı cümleler, neden-sonuç, amaç-sonuç, koşul-sonuç, açıklama ve karşılaştırma cümleleri olmak üzere sekiz başlıkta incelenir:

1. Eş Anlamlı Cümleler

Aynı konu ve düşüncenin, farklı sözcükler ve söz dizimiyle dile getirildiği cümlelerdir.

Örnek:

Belirli bir hedefi olmayan insana kimse yardımcı olamaz.

Bir insan hangi limana yelken açtığını bilmiyorsa hiçbir rüzgar işine yaramaz.

Bu bardağın yarısı su ile dolu.

Bu bardağın yarısında su yok.

Yaşam, içinde siyah da bulunan bir gökkuşağıdır.

Yaşam, tüm güzelliklerinin yanında olumsuzlukları da barındırır.

2. Yakın Anlamlı Cümleler

Eş anlamlı cümlelerde, biri diğerinin yerini tutabilecek iki cümle söz konusu idi. Yakın anlamlı cümlelerde ise aynı özü, aynı ruhu taşıyan iki cümle vardır.

Örnek

Hayatını insanların mutluluğuna adanmıştı.

İnsanları mutlu etmek için ömür boyu çalışmaktan zevk aldı.

Bu cümlelerin ikisinde de söz konusu kişinin ömür boyu insanların mutluluğu için çalıştığı ifade edilmektedir. Buraya kadar eş anlamlılık söz konusudur. Ancak ikinci cümlede “bu çalışmadan zevk almak” gibi bir ayrıntı vardır. Bu ayrıntı sebebiyle bu cümlelere yakın anlamlı cümle diyoruz.

Bazı sanatçılar yaşları ilerledikçe eserlerinde tekrara düşerler.

Olgunluk döneminde sanatçıların bir kısmı özgünlüklerini kaybedebilir.

3. Karşıt (Zıt) Anlamlı Cümleler

Anlamca birbirine zıt olan, birbiriyle çelişen cümlelerdir. Bu tür cümlelerde konu genellikle aynıdır; fakat konuya bakış açısı farklıdır.

Örnek:

Sanayileşme, çevreye zarar vermektedir.

Gelişmek isteyen toplumlar, sanayiye önem vermelidir.

Bu cümlelerde konu sanayileşmedir. İlk cümlede sanayileşmenin kötü yönü, diğerinde ise iyi yönü anlatılmaktadır.

Sanatçı, hayatı kendi yorumuyla vermelidir.

Sanatçı, hayatı anlatırken ayna görevi üstlenmelidir.

4. Neden (Sebebe) – Sonuç İlişkili Cümleler

Bir eylemin hangi gerekçeyle veya hangi sebeple yapıldığını bildiren cümlelerdir. Bu cümlelerin yüklemine “niçin?” , “neden?” soruları sorulduğunda bu sorular cevapsız kalmaz. Neden-sonuç cümleleri iki bölümden oluşur: Birinci bölüm neden (sebebe), ikinci bölüm ise sonuç bildirir. Genellikle “için, -den, -diğinden, ile” gibi ekler ve edatlar kullanılır.

Örnek:

Hasta olduğum için okula gelemedim.

Yukarıdaki cümlede koyu renkle yazılmış bölüm, eylemin yapılış nedenini belirtmektedir.

Okulların açılmasıyla masraflar arttı.

Seni uyandırmayalım diye radyoyu açmadık.

Yağmur yağınca maç iptal oldu.

Malzeme yetersizliğinden inşaat yarım kaldı.

Dikkat:

Neden-sonuç ilişkisi bağımsız iki cümle ile de ifade edilebilir.

Örnek

Çiçekleri gece sula; daha çabuk büyür.

Bir daha böyle konuşma; beni üzüyorsun.

Bu örneklerde birinci cümlede ifade edilen eylem, ikinci cümlede ifade edilen eylemin nedeni durumundadır. Buna “gerekçe” de denmektedir. Bu tür ifadelerde sebep cümlesi ile sonuç cümlesinin yerleri değiştirilebilir.

5. Amaç-Sonuç İlişkili Cümleler

Eylemin hangi amaca bağlı olarak gerçekleştiğinin belirtildiği cümlelerdir. Bu tür cümlelerde de “için, diye, üzere” gibi edatlardan yararlanılır. Amaç – sonuç cümleleri, eyleme sorulan “hangi amaçla?” sorusuna cevap verir.

Örnek

Sınavı kazanmak için çok çalışmış.

Yukarıdaki cümlede koyu renkle yazılmış bölüm, eylemin yapılış amacını belirtmektedir.

Bildiklerini anlatmak üzere karakola başvurdu.

Kilo vereyim diye spor yapıyor.

Ona sık sık öğüt verirdi; iyi bir insan olsun diye.

Dikkat:**Amaç-Sonuç Cümleleri ile Neden-Sonuç Cümleleri Arasındaki Fark**

Amaç-sonuç cümleleri, neden-sonuç cümleleri birbirine çok benzemekte bu yüzden sık sık karıştırılmaktadır. Amaç-sonuç cümleleri ile neden-sonuç cümlelerini ayırt etmek için şu yolu izlemeliyiz:

Amaç-sonuç ile neden-sonuç cümlelerinin karıştırılmasının en büyük sebebi amaç-sonuç cümlelerinin, neden-sonuç cümlelerini bulmak için kullandığımız “neden?” sorusuna da cevap verebilmeleridir. Bu yüzden amaç-sonuç cümlelerinin sorulduğu sorularda önce mutlaka “hangi amaçla?” sorusu sorulmalıdır. Eğer önce “neden?” sorusunu sorarsak neden-sonuç cümlesini amaç-sonuç sanarak yanılırız.

Örnek Soru**Aşağıdaki cümlelerin hangisinde amaç-sonuç ilişkisi vardır?**

- A) Dün akşam eve geldim
- B) Çok çalıştığım için iyi not aldım. (Neden-sonuç) (için yerine “amacıyla” ifadesi getirdiğimizde cümlelerin anlamı bozulur.)
- C) Yaşlandığı için kulakları iyi duymuyor.
- D) İlaç almak için eczaneye gitti. (Amaç sonuç) (Bu cümlede için yerine “amacıyla” ifadesi koyduğumuzda cümlelerin anlamı bozulmaz.)

6. Koşul (Şart) – Sonuç İlişkili Cümleler

Bir olayın veya durumun gerçekleşmesinin, başka bir olayın veya duruma bağlı olduğunu belirten cümlelerdir. Bu tür cümlelerde birinci bölüm (yan yargı) koşul, ikinci bölüm ise o koşula bağlı olarak ortaya çıkan sonuçtur (temel yargı). Türkçede koşul anlamı asıl olarak “-se” şart ekiyle sağlanır. “ise”, “-ince”, “-dikçe”, “mi”, “ama”, “üzere”, “yeter ki” ile de koşul anlamı sağlanabilir.

Örnek

Ödevini yaparsan oyun oynayabilirsin.

Bu cümlede koyu renkle yazılmış bölüm, eylemin yapılabilmesinin bağlı olduğu koşulu belirtmektedir.

Temiz bir dünya istiyorsan yerlere çöp atma.

Müzik dinleyebilirsin ama sesini fazla açmayacaksın.

Bizim buralara yağmur yağdıkça her yer toprak kokardı.

Akşama geri vermek üzere bu kitabı alabilirsin.

Akşam baban gelsin, alışverişe çıkarız.

İstedğin her şeyi alırım, yeter ki sınıfını geç.

Dikkat:

Cümleye istek, dilek anlamı katan –se, -sa ile koşul anlamı veren –se, -sa ekini karıştırmamak gerekir. İstek cümleleri de –se, -sa eki almasına rağmen, koşul anlamı taşımaz.

Örnek

Otobüsle gelmese de trenle gelse.

7. Açıklama İlişkili Cümleler

Neden- sonuç ilişkisinin tersidir; önce sonucun, sonra nedenin belirtildiği cümlelerdir. Bu tür cümleler genellikle “çünkü, demek ki, öyleyse, anlaşılıyor ki” bağlaçlarıyla oluşturulur.

Örnek:

İzmir’i seviyorum çünkü en güzel yıllarım orada geçti.

Bu cümlede koyu renkle yazılmış bölümde, kendinden önce belirtilen yargının nedeni açıklanmıştır.

Bir kez bile arayıp sormadı, demek ki bizi pek sevmemiş.

Yüzünden düşen bin parça, anlaşılan üzgünsün.

8. Karşılaştırma Cümleleri

Birden fazla varlık, kavram ya da durumun karşılaştırıldığı cümlelerdir. Karşılaştırmada benzerlik, farklılık, üstünlük gibi değişik durumlar ifade edilir. Karşılaştırma ilgisi “gibi, kadar, en, daha, çok, göre, fazla” gibi sözcüklerle kurulur.

Örnek

Kışın Sivas, İstanbul’dan daha soğuktur. (Sivas-İstanbul kıyaslama-karşılaştırma)

Televizyon da sinema kadar etkilidir.

Köyün en güzel çileği bahçemizde yetişir.

Yeni şiirler eski şiirlere göre daha anlaşılır bir dille yazılıyor.

Selim, gezmeyi çok sever, Elif ise kitap okumayı.

Anlatımına Göre Cümleler

Anlatım bakımından cümleler öznel, nesnel, dolaylı, dolaysız, kinayeli, aşamalı durum bildiren cümleler ile tanım, içerik ve üslup cümleleri olmak üzere dokuz başlıkta incelenir:

1. Öznel Anlatımlı Cümleler

Söyleyenin kendi düşüncesini, duygusunu veya beğenisini içeren; doğruluğu ya da yanlışlığı kişiden kişiye göre değişen cümlelerdir.

Örnek

Roman en güzel yazı türüdür.

Yukarıdaki cümle, söyleyenin kişisel düşüncesini yansıtmaktadır. Kanıtlanması olanaksızdır. Çünkü her insanın sevdiği yazı türü farklıdır. Bu yüzden bu cümle, öznel yargı bildiren bir cümledir.

İstanbul Boğazı'nın seyrine kimse doyamaz.

Evde mutlu olan başarılı olur.

Mavi elbise insanlara yakışıyor.

Duygusal şarkılar herkesi etkiler.

2. Nesnel Anlatımlı Cümleler

Söyleyenin duygu veya düşüncesini içermeyen; doğruluğu ya da yanlışlığı kişiden kişiye göre değişiklik göstermeyen, herkesçe kabul görmüş, kanıtlanabilir yargıları içeren cümlelerdir.

Örnek

Ozon tabakasındaki delik her yıl büyüyor.

Yukarıdaki cümle, nesnel bir yargı ifade etmektedir. Çünkü bu sözleri söyleyenin kişisel düşüncesi cümleye karışmamıştır. Bu, bilimsel bir veridir; araştırma ile kanıtlanabilir.

Kırmızı, ana renklerden bir tanesidir.

Eser, dört bölüm halinde sinemaya uyarlanmış.

İstanbul 1453'te fethedildi.

Yazar, bu romanında aile bireyleri arasındaki sorunları anlatıyor.

3. Tanım Cümleleri

Varlıkların ne olduklarını tam olarak belirtmek için kurulur. Tanım cümleleri “Bu nedir?”, “Bu kimdir?” sorularına cevap verir.

Örnek

Lirik şiir, duyguların çok etkili ve coşkulu bir biçimde dile getirildiği şiir türüdür.

Ünlü kişilerin kendi yaşamlarını anlattıkları yazılara otobiyografi denir.

4. İçerik (Konu) Cümleleri

Yazarın, yapıtında ele aldığı konuya değinilen cümlelerdir.

Örnek

Sanatçı, eserinde bir çobanın köydeki yaşamını anlatıyor.

Şiirlerinde ayrılık acısını işlemiş.

5. Üslup (Biçem) Cümleleri

Üslup bir duygunun, düşüncenin kişisel anlatım biçimidir. Sanatçının dili kullanma biçimi, anlatım şekli üslupla ilgilidir. Cümlelerin uzunluğu, kısalığı, sözcük seçimi, sanatlı ya da yalın oluş, sanatçının üslubunu ortaya koyar.

Dikkat:

Herhangi bir metne yönelttiğimiz “Nasıl anlatılmış?” sorusu, üslupla ilgili ifadeleri bulmamıza yardımcı olur.

Örnek

Sanatçı, eserinde gerçekleri kısa, yalın cümlelerle dile getirmiş.

Şiirlerinde süslü, söz oyunlarına dayalı bir dil yerine, günlük konuşma dilini tercih etmiştir.

6. Doğrudan (Dolaysız) Anlatımlı Cümleler

Başkasına ait bir sözün hiç değiştirilmeden aktarılmasına doğrudan anlatım denir. Olduğu gibi aktarılan söz genellikle tırnak işareti içerisinde yazılır. Tırnak işaretinin dışında virgül kullanılarak da aktarılabilir.

Örnek

Atalarımız, kalem kılıçtan keskindir, der.

Atatürk: “Hayatta en hakiki mürşit ilimdir.” diyerek bir gerçeği dile getirmiştir. (Atatürk’e ait söz değiştirilmeden aktarılmış)

7. Dolaylı Anlatımlı Cümleler

Başkasından alınan sözün, cümledeki yargıyı değiştirmeden, kendi sözcüklerimizle aktarılmasına dolaylı anlatım denir. Dolaylı anlatımlı cümleler “söyledi, belirtti, açıkladı” gibi eylemlerle biter ya da yüklemeleri öğrenilen geçmiş zamanla çekimlenir.

Örnek

Doktor, babama ilaçları mutlaka içmesi gerektiğini tembih etti.

Atatürk hayatta en gerçek yol göstericinin ilim olduğunu söylemiştir. (Yazar kendi anlatımıyla Atatürk’e ait sözü değiştirerek aktarmış)

8. Kinayeli Anlatım İçeren Cümleler

Cümlede ifade edilen düşüncenin, genellikle alaycı biçimde, tersini kasteden anlatım biçimidir.

Örnek

Okulunu ne kadar çok sevdiğin yirmi gün devamsızlık yapmandan belli.

Takımımız bu haftaki maçında muhteşem bir oyunla 4-0 mağlup oldu.

9. Aşamalı Durum Bildiren Cümleler

Bir olayın veya durumun giderek değiştiğini bildiren cümlelerdir. Eylem aniden değil, süreç içinde gerçekleşir.

Örnek

Diktiğimiz fidanlar günden güne uzuyor.

Uçak önce havalandı, sonra yavaş yavaş bulutların arasında kayboldu.

PARAGRAFTA ANLAM

Bir düşünceyi, bir duyguyu, bir olayı tam olarak anlatabilmek için bir araya getirilen cümleler topluluğuna paragraf denir.

Paragraf kendi içerisinde bir bütünlük taşır, paragraf tek bir düşünce etrafında oluştuğundan kendi içerisinde bir bütünlük oluşturur.

Dikkat:

Bütün paragraf sorularının çözümünde yararlı olabilecek birkaç ipucu:

- 1- Önce soru okunur.
- 2- Daha sonra parça (metin) okunur.
- 3- Parça okunurken, önemli yerlerin altı çizilir. (Önemli yer, sorunun cevabı olabilecek olan yerdir)
- 4- Cevap bulunurken, yazıda anlatılanlar dikkate alınmalıdır. Kendi görüş ve düşüncelerimize göre hareket edilmemelidir.
- 5- Doğru seçenek bulunurken yanlış seçenekler elenmelidir.

Paragrafın Anlam Yönü

Anlam bakımından paragraf; ana düşünce, yardımcı düşünceler, konu, başlık, anahtar kelimeler, soru, duygular, duyular, karakter ve paragrafta olay, zaman, yer, varlık kadrosu olmak üzere on ana başlıkta incelenir:

1. Paragrafta Ana Düşünce (Ana Fikir)

Yazar veya şairler bir konu aracılığı ile belirli bir anlatım yöntemini kullanarak okuyucuya bir mesaj ulaştırır. Parçada okuyucuya verilmek istenen asıl düşünceye ana düşünce denir. Bir parçanın yazılmasının amacı ana düşüncedir, parçanın konusu da parçanın yazımı için araç niteliğindedir.

Ana düşüncenin bazı özellikleri:

Ana düşünce bir yargı bildirir.

Parça okunduğunda herkesin vardığı ortak düşüncedir.

Parçayı kapsar nitelikte genel bir yargıdır.

Parça tek cümle ile özetlenecek olsa bu ana düşünce cümlesi olur.

Dikkat:

Bir parçada ana düşünceyi bulmak için şu yolu izleyebiliriz:

1 Öncelikle konu bulunmalıdır.

2 Yazarın konuyu ele alış amacının ana düşünceyi oluşturduğu unutulmamalıdır.

3 Parçadaki bağlayıcı kavramlar varsa belirlenmeli; çünkü “kısacası, sonuçta, oysa, bence, özetle, aslında” gibi ifadelerden sonra ana düşünce gelebilir.

4 Örnek verilmişse örnekten önceki yargının ana düşünceyi verebileceği hatırdan çıkarılmamalıdır.

İyi bir paragrafta ana düşünce bir cümle şeklinde parçanın başında, sonunda veya herhangi bir yerinde verilir. Paragraftaki diğer cümleler ise ana düşünceyi açıklayıcı ya da destekleyici nitelikte olur.

Ana düşünce, bazen de yazının bütününe sindirilmiş durumdadır. Bu durumda ana düşünce paragraf yorumlanarak, anlatılanlardan hareketle bulunur.

Bu bilgiler göz önüne alınarak ana düşünce bulunurken parçada şu sorulara cevap aranmalıdır:

– Yazar bu parçayı hangi amaçla yazmıştır?

– Bize ne anlatmak istemektedir?

Bu sorulara cevap aranırken karşımıza çıkacak düşünceleri, kendi görüşümüze göre değerlendirmemeliyiz. Parçada bizim kabul etmediğimiz, hatta tam tersini düşündüğümüz bir fikir işleniyor olabilir. Yazılanlar-dan hareketle ve yazara göre doğrular bulunmalıdır.

Dikkat:

Parçanın ana düşüncesi, parçanın bütününe kapsar. Ana düşünce bulunurken sınırlamaya ve kapsayıcılığa dikkat edilmelidir. Ana düşünce olarak belirlenecek ifade parçanın tamamını kapsayıcı nitelikte olmalıdır. Çünkü parçanın bir kısmını karşılayan düşünce ana düşünce olamaz.

Örnek

“Türk milletini şiirsiz düşünemeyiz. O, asırlar boyu şiirle düşünmüş, şiirle konuşmuştur. Kahramanlık-larını şiirle ifade etmiş; üzüntülerini, sevinçlerini şiir-le dile getirmiştir. Analar, çocuklarını şiirle avutmuş, şiirle uyutmuştur. Ölenlerin arkasından şiirle ağlanmıştır. Sözü, Türk milleti şiir zevki olan ve şiire yatkın bir millettir.”

Bu parçanın ana fikrini bulmak oldukça kolay. Çünkü yazar parçanın bütününde anlattıklarını “sözün özü” diyerek son cümlede özetlemiştir. Bu cümleden yola çıkarak bu parçada “Şiirin mille-timizin hayatında önemli bir yeri olduğu” düşünce-sinin vurgulandığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Eğer biz bu parçanın ana düşüncesi için “Şiir, insan yaşamında önemlidir.” belirlemesini yapmış olsay-dık hata ederdik. Çünkü bu düşünce parçada anlatılandan daha ge-nel bir yargıdır. Oysa parçada şiirin bütün insanlar için önemi değil, sadece Türk insanının yaşamında-ki yeri anlatılmış.

Eğer bu parçanın ana düşüncesi olarak “Türk mil-leti kahramanlıklarını şiirle ifade etmiştir.” belirleme-sini yapsaydık, yine hata yapmış olurduk. Çünkü bu sefer de ana düşünceyi oldukça daraltmış olurduk. Parçada, Türk milletinin kahramanlıklarını şiirle ifa-de ettiği anlatılmıştır; ama bu düşünce Türk milleti-nin yaşamında şiirin yerini anlatmak için kullanılmış yardımcı düşüncelerden sadece biridir. Yani parça-yı kapsayıcı nitelikte değildir. Dolayısıyla bu belirle-me de ana düşünce olamaz.

Dikkat:

Ana düşünce bazen de parçanın girişinde yani ilk cümlede verilebilir.

Örnek

» “Oyun, çocukların ruhsal eğitiminde önemli bir yer tutar ve gelişmelerini sağlar. Oyundan ve oyuncak-lardan mahrum bazı çocukların, gelecekte asık yüzlü, somurtkan ve çekilmez kişiler oldukları görül-müştür. Oyunlar, aşırı olmadığı sürece, çocuklar için vazgeçilmez eğlence kaynaklarıdır.”

Bu parçanın bütününde “oyun ve oyuncağın, çocu-ğun ruhsal gelişimi için gerekli olduğu” düşüncesi işlenmiştir.

Yazar bu ana düşünceyi zaten ilk cümlede “Oyun, çocukların ruhi eğitiminde önemli bir yer tutar ve gelişmelerini sağlar.” sözleriyle vermiştir. Daha sonraki cümlelerde ise bu düşüncesini açık-layıcı ve destekleyici açıklamaları sıralamıştır. De-mek ki bu parçanın ana düşüncesi ilk cümlededir.

Dikkat:

Ana düşünce, bazı parçalarda son cümlede bulunabilir.

Örnek

» “Kişilerin tek başlarına bir güçleri yoktur; çabaları-nın sonucu, dünyanın genel tablosu içinde pek fark edilmez. Hayatta işler, genel bir iş bölümüne göre yürütülür. Bu iş bölümünde tek adamın payı bir yağmur damlası kadardır. Gene de her damla, taş-kını artırır; her el insanlığın mutluluğuna ya da sefa-letine bir şeyler katar.”

Yazar bu parçada asıl mesajını son cümlede ver-miştir. Bu parçanın ana düşüncesi: “Gene de her damla, taşkını artırır; her el insanlığın mutluluğuna ya da se-faletine bir şeyler katar.” cümlesinde gizlidir. Biz bu cümleden “Dünyanın iyi veya kötü oluşunda her ferдин payı vardır.” sonucunu çıkarabiliriz. Bu yargı ana düşüncedir.

Dikkat:

Ana düşünce bazen yazının içinde bir cümle ola-rak geçmez. Ana düşünce parçanın bütününde olabilir. Okuyucu, bütün parçayı değerlendirerek ana düşünceye kendisi ulaşır.

Örnek

» “El halısında desen, göz değmesin diye nazar bon-cuğu; serilen eve bolluk getirsin diye bereket ağa-cı; birlik ve beraberlik, dirlik ve düzen getirsin diye zincir hâline getirilmiş halkalar şeklinde gösterilir.”

Bu parçanın konusu “halı desenleri”dir. Ancak par-çanın ana düşüncesi doğrudan verilmemiştir. Bunu biz bulacağız. Yazar parçada halı desenlerinin anlamlarından bahsediyor ve örnekler veriyor. Öyleyse bu yazının amacı “Halıdaki desenlerin ken-dine özgü anlamları vardır.” düşüncesini okuyucuy-la paylaşmaktır, diyebiliriz.

Dikkat:

Bazı parçalarda asıl mesajı dolaylı olarak verilir. Bu yapılırken karşılaştırma ve benzetme yapılır. Bu tip parçalarda ana düşünce parçada bir cüm-le olarak geçmez. Ana düşünce, parçanın bütü-nüne sindirilmiş biçimdedir ve okuyucunun bul-ması amaçlanır.

Örnek

» “Şimdi bir heykeltıraş düşününüz. Gevşek ve çürük bir zemin üzerine güzel, mükemmel bir heykel yap-maktadır. Bu heykeli bir an için herkes beğenebilir. Fakat zemin çürük olduğundan bu heykel yaşaya-maz. Harçlarla ne kadar kuvvetli dayanak yapılırsa yapılsın yıkılır. Çünkü zemini gevşektir.”

Yazar, parçada bir olay anlatmakla söze başlamış. Bu olay çürük bir zemine yapılan bir heykelle ilgilidir. Yazar sonra da bu olayla ilgili hükmünü vermiştir: “Sağlam zemine inşa edilmemiş eserler mükem-mel de olsa ayakta duramaz.” Yazar aslında bunu anlatmak istemiyor. Bu olayı hikâye ederek okuyucu-cunun bir genellemeye ulaşmasını istiyor. Bu genelleme “Her iş önce sağlam bir temele dayanmalı-dır.” düşüncesidir. Parçanın ana düşüncesi de budur.

Dikkat:

Bazen de parçada anlatılanlar seçeneklerde bir atasözülle karşılaşılır. Parçada anlatılanları seçenekteki sözü kapsar.

Bu sorularda metin, aslında bir atasözünün açıklamasıdır. Dolayısıyla seçeneklerde ana düşünce olarak bir atasözü yer alır. Sorular çözülürken atasözü bilgisi gerekir.

Örnek

“Hayat riskler üzerine kurulu. Riske katlanmayı göze alamayan, büyük sıçramalar yapamıyor. Büyük sıçramayı göze alanlar ise düşme riskini de kabul etmek zorunda kalıyor.”

Bu parçayla ilgili “Paragraftaki düşünceye uygun atasözü aşağıdakilerin hangisidir?” şeklindeki bir soruya cevap olarak “Korkak bezirgan ne kâr eder ne zarar.” atasözünü verebiliriz ve bu atasözünü de parçanın ana düşüncesi olur.

Dikkat:

Bazı şiirlerin de ana düşüncesi vardır. Bu ana düşünceler atasözü ile de ifade edilebilir.

Örnek

» “Her canlıya Hak, lâıyk olan cevheri verdi.

Tırtıl iki diş bulsa eğer, ormanı yerdı.

Şayet kediler, haftada bir gün uçabilse,

Dünyada bütün serçelerin nesli biterdi.”

Bu şiirin ana düşüncesi ilk mısradadır. Şair sonraki mısralarda ise ilk mısradaki verdiğini ana düşünceyi örneklerle açıklamaya çalışmıştır. Öyleyse ilk cümleden yola çıkarak bu cümlemin ana düşüncesi olarak “Allah, her canlıyı kendine özgü yeteneklerle donatmıştır.” diyebiliriz.

2. Paragrafta Yardımcı Düşünceler

Parçada ana düşünce ortaya kullanılırken bu düşünceyi açıklayıcı ve destekleyici nitelikte başka düşüncelerden yararlanılır. İşte parçada ana düşünceye zemin oluşturan bu düşüncelere yardımcı düşünce denir.

Dört ayaklı bir sandalye düşünün. Bu ayaklardan hiçbiri tek başına bir sandalyeyi oluşturmaz. Ancak dördü bir araya geldiğinde sandalye oluşur ve kullanılır duruma gelir. İşte parçadaki yardımcı düşüncelerin her biri, sandalyenin ayaklarından biri gibidir ve bunlar ana düşünceyi ayakta tutar.

Dikkat:

Yardımcı düşünceler;

Parçada sayı olarak birden fazladır.

Parçayı tam olarak kapsamaz.

Ana düşüncenin sınırlarını çizer.

Ana düşüncenin anlaşılmasını sağlayıcı niteliktedir.

Sorularda bizden parçada yer almayan yardımcı düşünceyi bulmamız istenir. Dolayısıyla bu sorular olumsuz soru şeklindedir. Yardımcı düşünce soruları iki şekilde çözülür:

Dikkat:

Önce soru metni, sonra parça, daha sonra da seçenekler okunur. Bu işlemten sonra seçeneklerdeki ifadeler parçadaki cümlelerle tek tek karşılaştırılır.

Parçadaki cümleler ya aynıyla, ya bölünerek bir kısımıyla ya da özü bozulmayacak şekilde biraz değiştirilerek üç seçeneğe yerleştirilmiştir. Yapılacak iş, bu cümlelerle uyum sağlayan seçenekleri bire bir eşlemektir. Açıkta kalan seçenek, parçada olmayan düşüncedir.

Dikkat:

Paragraf sorusu çözerken önce soru okunur. Sonra dikkatli bir şekilde parça okunur. Daha sonra parçada anlatılanlar akılda tutularak seçenekler tek tek okunur. Bu okuma esnasında parçayla uyum sağlamayan, parçada olmayan seçenek bulunmaya çalışılır.

Örnek

Başarıya giden yolda insanın ilk büyük düşmanı tembelliktir. Burada tembelliği tanımlamaya gerek yok. Onu herkes az çok tanır. Ancak söylemek ge-rekir ki tembellik insanın karşısına çıkıp yığıtçe sa-vaşmaz. Biçimden biçime girerek insanı alt etmeye çalışır.

Parçaya göre, tembellik için aşağıdakilerden han-gisi söylenemez?

- A) Her zaman ayırımına varılmayan bir tehlike olduğu
- B) İnsana yabancı olmayan bir davranış olduğu
- C) Her insanı ayrı biçimde etkilediği
- D) Öz güveni olmayan insanları kendine tutsak ettiği

Parçanın sonundaki “Biçimden biçime girerek insanı alt etmeye çalışır.” ifadesinden A, “Onu az çok herkes tanır.” cümlesinden B, “Biçimden biçime girerek insanı alt etmeye çalışır.” ifadesinden C seçeneği çıkarılabilir. Çünkü biçimden biçime girmede herkese farklı görünme söz konu-sudur. D seçeneğindeki “Öz güveni olmayan insanları kendine tutsak ettiği” yargısına ulaşmamızı sağla-yacak bir ipucuna parçada rastlayamıyoruz.

Doğru cevap D.

3. Paragrafta Konu

Üzerinde durulan, hakkında yazı yazma gereği hissedilen her türlü kavrama konu denir. Konu, yazarın mesajını okuyucuya ulaştıran bir araçtır. Yani yazının yazılış amacı değil, amaca götüren bir araçtır.

Parçanın konusu bulunurken şunlara dikkat edilmelidir:

- 1 Parçada en çok tekrar edilen sözcükler üzerinde yoğunlaşılmalıdır.
- 2 İlk cümlelere dikkat edilmelidir, çünkü konu ilk cümlelerde verilebilir.
- 3 Konu, parçanın tamamını kapsar nitelikte olmalıdır. Ancak konuyu ararken genellemeye gidilmemelidir. Konu, mümkün olduğunca parçayı da kapsayıcı şekilde daraltılmalıdır.

Örnek:

“Herkes lider olamaz. Kitleleri peşinden sürükleyip götürebilmek için birçok olumlu niteliğin bir kişide toplanması gerekir. Bilgi, çalışkanlık, disiplin, kariz-ma, iyi hitabet, güçlü sezgiler Bu nitelikler de yet-mez. Ayrıca lider çok okumalı, çok çalışmalıdır. Toplum için fedakârlıkta bulunmalıdır.”

Parçada “lider”den söz edildiğini görüyoruz. Yalnız, “lider” çok geniş kapsamlı bir söz. Acaba parçada “lider” hangi yön-den sınırlandırılmış?

Yani parçada;

“Liderin topluma katkılarında mı,

“Lider yetiştirmenin önemi”nden mi,

“Liderin görevlerinden mi söz edilmiş?

Hayır, hiçbirisi değil. Paragrafta “çalışkanlık, disiplin, iyi hitabet” gibi özelliklerden söz edilmiş. Bu özellikleri taşıyan kişilerin lider olabileceği belirtilmiş. O hâlde parçada “liderin özellikleri” üzerinde durulmuş. İşte konuyu bulmuş olduk: Liderin özellikleri.

4. Paragrafta Başlık

Konuyu en iyi şekilde kapsayıp yansıtan ve birkaç sözcükten oluşan sözcük grubuna başlık denir.

Dikkat:

Başlık;

İlgi çekici ve düşündürücüdür.

Konu hakkında bilgi verir.

Ana düşünceyi çağırır.

Parçanın bütünü okunduğunda daha iyi kavranır.

Hem şiirin hem de paragrafın bir başlığı olabilir.

Örnek:

“Çocuklar doğar.

Dünyaya bakar,

Sevimli mi sevimli

Yürüdükçe,

Yol yordam öğrenir.

Uçtukça uçar.

Koştukça bir ceylan gibi”

Bu şiire “Çocuklar” başlığını koyabiliriz. Çünkü şiirde doğan, büyüyen, sevimli mi sevimli çocuklardan söz edilmektedir.

“Bir yazarın bütün ustalığı, iyi tarif ve iyi tasvir et-mekten ibarettir. Yazılan şeyin doğal, kuvvetli ve gü-zel olması için gerçeği ifade etmesi gerekir. Okudu-ğunuz bir eser sizi fikirce yükseltir, içinizi asil duygularla doldurursa, onu değerlendirmek için başka bir ölçü aramayınız. Eser iyidir ve usta elinden çıkmıştır.”

Bu parçada ise “Usta Yazar” başlığını kullanabiliriz.

5. Paragrafta Anahtar Kelimeler

Bir cümlemin veya sözün yansıtmak istediği anlam için en büyük ipucunu veren ana kavram veya keli-meye anahtar kelime denir.

Örnek

“Okuyarak olayların ve gelişmelerin iç yüzünü öğre-nen bir kişi, öncelikle kendine olan güvenini artırır. Bu ise aynı zamanda düşünce ufkunu geliştirip ge-niş bir görüş açısı sağlayarak olayları inceleme yeteneği kazandırır. Ayrıca okuyan kişiler çok okuma-nın beraberinde getirdiği zengin kelime dağarcığı-na sahip oldukları için, etkileyici ve güzel konuşa-rak hitap ettikleri kişilerde etki de uyandırır.”

Bu metindeki “okumak, öğrenmek, güven, düşün-ce ufku, kelime dağarcığı” gibi sözler anahtar keli-medir.

6. Paragrafta Soru

Bu tip sorular da konu ile ilgilidir. Çünkü sorulan bir soruya karşılık birtakım açıklamalar yapılmaktadır.

Parçanın hangi sorunun cevabı olduğu sorulur. Parçada anlatılan bilgiler, soru hakkında bize ipucu verecektir. Bu tip soruları çözerken parçanın ilk cümlesine dikkat etmek gerekir. Parça “evet, hayır” gibi ifadelerle başlıyorsa bu sözcükler de bizim için ipucudur.

7. Paragrafta Olay, Zaman, Yer ve Varlık Kadrosu

Yer, zaman, şahıs öğeleri kullanılarak belirli bir kural çerçevesinde oluşturulan edebî metinlere olay yazıları denir. Öykü, roman, masal, fabl gibi türler olay yazıdır.

8. Paragrafta Duygular

Paragrafta yazarın iç dünyasına ait pişmanlık, küçümseme, beğenme, korku, sitem vb. izlenimlere yer verilmesidir.

Örnek

Dışarıda çok güzel kar yağıyordu. Pencerenin önüne oturup kar yağışını seyrediyor, kar tanelerinin beyaz gülücükler dağıtarak süzüle süzüle yere inmesini seyretmekten büyük sevinç duyuyordum. Bu sırada yandaki kanepede oturan dedeme heyecanla seslendim: “Dede, bak! Her yer nasıl da bembeyaz oldu!” Dedem dışarı baktı ve bana; “Evet benim güzel kızım, tıpkı pamuk tarlası gibi.” dedi.

Yukarıdaki parçada yazar “neşe, heyecan” duygularından yararlanmıştır.

9. Paragrafta Duyular

Parçada yazar “görme, işitme, dokunma (hissetme), tatma, koklama” duyularından yararlanabilir.

Örnek

Bu mahallede oturanlar yaz sabahları ağaçlara yuva yapan bülbüllerin sesleriyle ve mis gibi kokan çiçeklerle uyanırlar. Ancak güneş, perdeleri ara-layıp odalara sızdığında duyulan sadece kuş sesleri değildir. Çocuklar uyanmış ve cıvı cıvı sesle-riyle sokakta oynamaya başlamışlardı.

Yukarıdaki paragrafta yazar “görme, işitme, kokla-ma” duyularından yararlanmıştır.

10. Paragrafta Karakter

Bir bireyin kendine özgü yapısı, onu başkasından ayıran temel belirti ve bireyin davranış biçimlerini belirleyen özelliklere karakter denir. “Uysal, kararlı, inatçı, sorumluluk sahibi, disiplinli” gibi kavramlar karakterdir.

Örnek

“Vatanını ve milletini çok seven Atatürk, bu uğurda canını feda etmekten kaçınmazdı. Ülkesi ve milleti için girdiği savaşlarda hep ön safta yer alması bu-nun en güzel örneğidir.”

Yukarıdaki parçada Atatürk’ün karakterlerinden biri olan “vatanseverlik” dile getirilmiştir.

Paragrafta Anlatım Türleri (Anlatım Biçimleri)

Yazarın duygu veya düşüncelerini ya da bir olayı anlatırken kullandığı yöntemlerdir.

Betimleme (Betimleyici Anlatım, Tasvir)

Varlıkların okuyucunun gözünde, zihninde canlanacak şekilde ayırt edici nitelikleriyle resim çizer gibi anlatılmasına betimleyici anlatım (tasvir etme) denir.

Betimleme: Kelimelerle resim yapmaktır.

Betimlemede gözlem esastır. Gözlemle elde edilen bilgiler açık, sade ve anlaşılır bir dille okuyucunun gözünde canlanacak şekilde anlatılır. Betimlemede yazar, tasvir edeceği varlığı kendi bakış açısına, kendi görüş ve değerlendiriş biçimine göre anlatır, betimlemeye kendi yorumunu katabilir.

Yazarın kendi kişisel görüşünü katmadan, nesnel bir bakış açısıyla, bir varlığa ait özellikleri sıraladığı betimlemelere açıklayıcı betimleme; kendi kişisel görüşünü katarak, öznel bir bakış açısıyla, bir varlığın kendinde uyandırdığı duygu ve düşüncelere de yer vererek yazdığı betimlemelere ise izlenimsel betimleme denir.

Örnek

“Başımızın üstünde her zaman yeşil, iğne yapraklı dallardan örülü bir çatı var. Dallar öylesine sık ki, güneş ışığı aşağıya süzülemiyor bile. Ormanın içine doğru kilometrelerce uzayıp giden toprak bir yol... Çevredeki çiçeklerin insanı bayıltıcı kokusu ve kuşların tatlı nağmeleri...”

Bu parçada ormanın içindeki bir yerin betimlemesi yapılmıştır. Yazar bunu yaparken kendi yorumunu da katmıştır.

Betimlemede amaç, okuyucunun anlatılanı gözünde, zihninde canlandırmasını sağlamaktır.

Dikkat

Betimlemeler insanı konu alıyorsa bu tip betimlemelere portre denir.

Kişinin dış görünüşünün, fiziksel özelliklerinin (yüzü, gözü, saç rengi, kolları, bacakları, boyu vs.) anlatıldığı betimlemelere fiziksel portre;

Kişinin iç dünyasının ve karakter özelliklerinin (sevdikleri, sevmedikleri, düşündükleri, tepkileri, duyguları, önem verdikleri vs.) anlatıldığı betimlemelere ise ruhsal portre denir. Bazen iki tür portre de bir parçada iç içe bulunabilmektedir.

Örnek

Kapıda yaşlı bir adam belirdi. Üzerinde biraz eski, açık mavi bir takım elbise vardı. Ceketin üst cebinde üçgen şeklinde kıvrılmış mendil, kravatıyla aynı renkteydi. Yer yer ağarmış saçlarını sol tarafa yatırmış, hâlâ siyahlığını koruyan bıyıklarını üst dudağının üzerini kapatacak şekilde bırakmış. Ayağında yıllar önce gençlerin oldukça rağbet ettiği ucu sivri ucu küt biçimli ayakkabılar vardı.”

Bu parçada yaşlı adamın fiziksel özelliklerinden, dış görünüşünden bahsedilerek fiziksel portre yapılmıştır.

Öyküleme (Öyküleyici Anlatım, Hikaye Etme)

Tasarlanmış veya yaşanmış bir olayın başkalarına sözle ya da yazıyla anlatıldığı anlatım biçimine öyküleme (hikâye etme) denir.

Anlatımı yönüyle betimlemeye benzer. Bu nedenle öyküleme betimsel anlatımla karıştırılabilir.

Öyküleme ile betimleme arasındaki fark: Öykülemede olaylar, kişi veya kişilerin başından belli bir yerde ve belli bir zamanda geçer. Betimlemede ise zaman akış içinde değildir ve kişi veya kişilerin başından geçen herhangi bir olay söz konusu değildir.

Yani betimlemede belli bir zamanda durur nitelikteki eylem veya varlıklar tanıtılır. Öykülemede ise zaman akış halindedir ve olaylar bu akış içinde verilir. Buna fotoğraf ve film örneğini verebiliriz: Fotoğrafta zaman, olay ve varlıklar donmuş durumdadır. İşte betimleme bu donmuş durumun sözcüklere dökülmüş şeklidir. Oysa filmde zaman, olay ve varlıklar hareket halindedir, işte öyküleme de belli bir zaman aralığında geçen olayları anlatan film gibidir.

Örnek

“Derse geç kalmıştım. Hemen bir taksi tuttum. Taksici beni derse yetiştirmek için biraz hızlı sürdü. Önümüzde giden araç ani fren yapınca ona arkadan çarptık. Bereket, taksici hemen frene basmıştı da çarpışma hafif oldu. Tabii ben de derse yetişemedim.”

Görüldüğü gibi bu parçada kişi, okula giderken başına gelenleri anlatmış. Bu anlatımda dikkat ederseniz, bir olay zaman içinde anlatılmış. Derse geç kalıyor, taksi tutuyor, bindiği taksi başka bir araca çarpıyor. Demek ki bu parçanın anlatımında öyküleyici anlatımdan yararlanılmıştır.

Açıklama (Açıklayıcı Anlatım)

Bilgi vermek amacı ile oluşturulan yazılarda kullanılan anlatım tekniğidir. Bu tür yazılarda amaç okuyucuyu bilgilendirmek, ona bir şeyler öğretmek olduğu için sade ve anlaşılır bir dil kullanılır. Açıklayıcı anlatımda yazar, duygularına yer vermez, nesnel bir anlatım hakimdir.

Örnek

“Yakup Kadri Karaosmanoğlu edebiyatımızın önde gelen sanatçılarından biridir. Roman, hikâye, anı gibi değişik alanlarda eserler vermiş olan sanatçı daha çok romanları ile tanınmaktadır. Romanlarında önceleri kişisel konuları işleyen sanatçı daha sonra toplumsal konulara yönelmiştir. “Kıralık Konak”ta nesiller arası duygu ve düşünce farklılıklarını işleyen sanatçı, “Yaban” romanında Kurtuluş Savaşı yıllarında köy yaşamını, köylü – aydın çatışmasını işlemiştir.”

Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi parçada “Yakup Kadri” okuyucuya tanıtılmış, sanatçının eserleri ile ilgili bilgiler verilmiştir. İşte öğreticiliği esas alan bu tür anlatıma açıklayıcı anlatım denir.

Tartışma (Tartışmacı Anlatım)

Yazarın kendi doğrularına okuyucuyu inandırmak, onu kendi gibi düşündürmek için kullandığı anlatım tekniğine tartışma denir.

Amaç kendi düşüncesini savunmak, varsa yanlış düşüncüyü çürütmek olduğundan yazar, düşüncelerini sanki karşısında okuyucu varmış da onunla konuşuyormuş gibi ele alır. Kendi görüşünü ortaya koyar, karşıt görüşün dayanaksız olduğunu örnekleri ile gösterir.

Bu yöntemde önce eleştirilecek olan düşünce verilir. Yazar, kendi düşüncesinin doğruluğunu, eleştirdiği düşüncenin ise yanlışlığını savunur.

Örnek

“Bazı bilim adamları yanlış, anlaşılmaz bir Türkçe ile yazıyorlar. Üstelik bunlar, edebiyatçı olmadıkları-nı ileri sürerek, hoş görülmelerini de istiyorlar. Ama bu, mazeret olamaz. Çünkü bizim onlardan istediği-miz; duygu ve düşüncelerini düzgün bir dille yaz-malarıdır. Bunun için de sanatçı olmaya gerek yok-tur. Her insan ana dilini hatasız kullanacak ölçüde bilmelidir bence.”

Görüldüğü gibi yazar yukarıdaki parçada önce, eleştirdiği düşüncüyü vermektedir. Dili yanlış kullanan bazı bilim adamlarını eleştirmektedir. Bu konu-da hoş görülmeyi isteyen bilim adamlarını ise hak-sız bulmaktadır. Yazar, her insanın ana dilini düzgün, yanlışsız kullanması gerektiğini savunmaktadır. Bunun için de bazı bilim adamlarının iddia ettiği gibi sanatçı olmak gerekmediğini doğru görüş olarak okuyucuya aktarmaya çalışmaktadır.

Düşünceyi Geliştirme Yolları

Parçada anlatılanları daha anlaşılır hâle getirmek, okuyucuyu etkilemek, onun ilgisini çekmek gibi amaçlarla bu dört anlatım biçimine ek olarak bazı yardımcı yöntemler de kullanılabilir.

Düşünceyi geliştirme yöntemlerinden, yukarıda gördüğümüz dört temel anlatımın (açıklama, tartışma, betimleme, öyküleme) birinin içinde yararlanılabileceği gibi bu yöntemlerden herhangi biri parçanın anlatımında hâkim konumda da olabilir.

1. Tanımlama

Bir kavram veya varlığın ne olduğunun açıklanma-sına tanımlama denir. Genelde açıklayıcı ve tartışmacı anlatım tekniklerin-de tanımlamadan yararlanır. Varlık ya da kavramın okuyucunun zihninde daha belirginleşmesi amaçlanır. Tanım, “Bu nedir?” sorusuna cevap verir.

Örnek

“Destanlar, tarihten önce ve tarihin başlangıcı sıra-sında bir milletin geçirdiği maceraları, yetiştirdiği kahramanları; doğa, evren ve toplum olayları hakkında düşündüklerini ve bunlar karşısında aldığı va-ziyetleri anlatan din ve kahramanlık hikâyeleridir.”

Parçada açıklayıcı anlatım tekniği kullanılarak destanlar hakkında bilgi verilmiştir. Ancak bu yapılırken ilk cümlede “Destan nedir?” sorusuna cevap olacak şekilde tanımlamadan yararlanılmıştır.

2. Karşılaştırma

Birden fazla varlık ya da kavram arasındaki benzerlik veya farklılıkları ortaya koymak için kullanılan anlatım yoluna karşılaştırma denir. Daha çok tartışmacı ve açıklayıcı anlatım içinde kullanılan bu yöntem-de, varlıkların farklı ya da ortak yönleri ele alınır.

Örnek

“Konuşma ile yazma farklıdır. Konuşma geçicidir, yazma kalıcı. Konuşma anlıktır, yazma sonsuz. Yazı-ya geçirilen her şey olduğu gibi korunur. Konuşma ise saman alevi gibi söylendiği anda yitip gider.”

Bu parçada “konuşma” ile “yazma” karşılaştırılmış, yazmanın konuşmadan üstün olduğu belirtilmiştir.

3. Örneklendirme

Bir düşüncenin somut hâle getirilerek daha anlaşılır kılınması için anlatılan konuyla ilgili örnekler verilmesine örnekleme denir. Düşüncenin anlaşılır ve akılda kalıcı olması amaçlanır. Bazen önce bir örnek verilerek veya fıkra anlatılarak konuya giriş yapılır. Bunlardan hareketle de bir yargıya varılır.

Örnek

“Bir yerde sabit civata gibi dönüp duranların ne kendilerine faydaları vardır, ne çevredekilere. Oysa dünyaya bakalım; her şey değişir, durmadan yol alır. Su, buhar olur, yağmura dönüşür; tohum, baş verir, çiçeğe durur; civciv, pek cılız doğar, kocaman bir horoz olur. Dünyada hiçbir şey durmaz. Bu doğanın bir parçası olan insan neden dursun?”

Bu parçada insanın yerinde durmaması gerektiği görüşünü yazar, doğadan hareketle örneklendirmiştir. Önce görüşünü söylemiş, daha sonra bu görüşünü örneklendirmiştir: Doğada her şey hareket hâlinde ve değişim içindedir, insan da buna ayak uydurmalıdır.

4. Tanık Gösterme

Yazarın, savunduğu düşüncenin doğruluğuna oku-yucuyu inandırabilmek için tanınan ve görüşlerine itibar edilen kişilerin sözlerinden alıntı yapılmasına tanık gösterme denir.

Dikkat:

Kişinin sadece ismini yazıda kullanmak, tanık gösterme için yeterli değildir. Bu, örneklendirme olur. Tanık göstermede önemli olan, kişinin sözünü destekleyici olarak kullanmaktır. Bu da kişinin düşüncelerinin tırnak içinde aktarılması ile olur.

Önce yazar kendi görüşünü verir. Daha sonra bu görüşü kanıtlamak, inandırıcılığı artırmak için, o alanda tanınmış bir kişiden söz edip, o kişinin sözlerine yer verilir.

Örnek:

“Deneme, büyük savlar içermez. Daha çok duygu-ya, sezgiye, birikime ve akla dayanır. Denemede yazar kendi birikimini, içinden gelenleri özgürce aktarır. Bu nedenle Nurullah Ataç deneme için: “De-neme benin ülkesidir.” der. Bu görüşe katılmamak elde değildir.”

Bu parçada yazar, deneme yazı türü ile ilgili görüşlerini aktarmıştır. Görüşlerinin inandırıcı kılmak için bu alanda söz sahibi olan ünlü denemeci Nurullah Ataç’tan alıntı yapmış, onun sözlerini aktarmıştır.

5. Sayısal Verilerden Yararlanma

Düşüncenin kanıtlanabilmesi için istatistiksel bilgi-lerden, anketlerden ya da grafiklerden yararlanılmasıdır.

Örnek

Ormanlar, dünyamızın akciğerleri gibidir. Ağaç ve ormanın insan hayatına doğrudan ve dolaylı o kadar çok faydası vardır ki... Aklıma gelen birkaçını sıralayayım isterseniz. O zaman

ne demek istediğimi daha iyi anlamış olursunuz. Tabiatın harika, sessiz süpürgeleri ormanlar yaratılmasaydı yaşadığımız dünya tozdan geçilmeyecekti. 1000 m² ladin ormanı yılda 32 ton, kayın ormanı 68 ton ve çam ormanı ise 30-40 ton tozu hüp diye emebilir ve hava-daki zehirli gazları da filtre eder.”

6. Benzetme

Bir kavramı ya da varlığı başka bir kavram ya da varlığın özellikleriyle anlatmaya benzetme denir.

Örnek:

“Birikimsiz yazarlık saman alevi gibidir. Saman ale-vi çabucak tutuşup yine çabucak söner. Yazmak için yeterli donanımına sahip olmayan birikimsiz ya-zarlar da parlamış olsalar bile elbet bir gün saman alevi gibi sönüp giderler.”

Parçada, birikimden yoksun yazarlar saman alevi-ne benzetilmiştir. Bunların kalıcı olamayacağı, bu benzetmeden yararlanılarak vurgulanmıştır.

Anlatıcı Türleri

Olay anlatımına dayalı metinlerde olayları, kişileri, mekânı okurlara anlatan kişiye anlatıcı denir. Metinlerde anlatım iki tür anlatıcı aracılığıyla yapılır:

1. Birinci Kişi Ağzından Anlatım

Birinci kişi ağzıyla anlatımlarda yazar, kendi başından geçen veya içinde bulunduğu bir olayı anlatır. Bu tür anlatımlarda çoğu zaman birinci tekil şahıs (ben) veya birinci çoğul şahıs (biz) ekleri kullanır.

Örnek

“Kimse farkına varmadan evden çıktım. Doğruca alet edevatın bulunduğu depoya gittim. Duvara yaslı duran kazmayı kaldırıp ağırlığına baktım. İmkânı yok, bunu götüremezdim. Çok ağırdı. Küçük keser de aynı görevi görürdü. Aradığım keseri buldum. Depodan çıktım...”

2. Üçüncü Kişi Ağzından Anlatım

Üçüncü kişi ağzıyla anlatımlarda yazar, genellikle duyduğu veya gördüğü şeyleri anlatır. Bu tür anlatımlarda çoğu zaman üçüncü tekil şahıs (o) veya üçüncü çoğul şahıs (onlar) ekleri kullanır.

Örnek(ler)

» “Yazdan kalma bir gündü. Güneş, insanın içini ısıtıyordu. Cemil, sahilde oturmuş, dalgaların sesini dinlerken üstünden hızla geçen martıların çığlığı andıran sesiyle irkildi. Yerinden

doğrulup izlemeye koyuldu. Martılar deniz üzerinde iyice süzöldükten sonra suya ani dalışlar yapıyor, küçük balıklar ustaca avlıyordu...”

Anlatıcı Bakış Açıları

Olaya dayalı metinlerde anlatıcının başvurduğu üç tür bakış açısı vardır:

1. İlahi Bakış Açısı

Bu bakış açısında anlatıcı, olayların gelişiminden kah-ramanların neler düşündüğüne kadar her şeyi bilir.

Örnek:

Selim, elindeki ağır bavulu sürükleyerek götürmeye çalışıyordu. Anlaşılan bavul çok ağırdı. Birkaç metre ilerledikten sonra Selim durdu. Bir ağacın gölgesin-de dinlenmeye başladı. Aklına; annesi, babası, köyde geçirdiği güzel günler geldi. O günleri yeniden yaşa-manın, ailesine tekrar kavuşmanın hayalini kurdu. Yıllar önce gurbete gitmiş ama sılaya dönmek henüz Selim’e nasip olmamıştı.

2. Kahraman Bakış Açısı

Hikâye ve romanlardaki olayların, kahramanlardan biri tarafından anlatıldığı bakış açısıdır. Kahraman bakış açısında birinci kişi ağız kullanılır.

Örnek

Okuldan çıkıp durağa doğru ilerlerken karşıma yedi sekiz yaşlarında bir çocuk çıktı. Elindeki mendili ba-na uzatarak satın almamı istedi. Elbiseleri dökülen ve acınacak durumda olan bu çocuğu kıramadım. Bir lira karşılığında elindeki mendili aldım. Küçük çocuk bir lira kazanmanın sevinciyle yanımdan uzaklaşıp gözden kayboldu.

3. Gözlemci Bakış Açısı

Bu bakış açısında olaylar bir kamera tarafsızlığıyla anlatılır. Gözlemci bakış açısında üçüncü kişi ağızdan bir anlatım vardır.

Örnek:

Adamın biri bir göletin başında oturmuş etrafı sey-rediyordu. Bir köpeğin devamlı olarak gölete kadar gelip su içecekken kaçması dikkatini çekti. Köpek, su içmek için gölete geliyor ama suda yansımısını gö-rüp korkuyordu. Köpek sonunda dayanamadı ve kendini suya atıp kana kana su içti.

Anlam Bilgisi (Paragrafta Anlam) ile İlgili Sorular Üzerinde

Sınav Kazandıran Taktikler

Örnek Soru:

“Söz ola kese savaşı

Söz ola kestire başı

Söz ola ağulu aşı

Bal ile yağ ede bir söz.”

Yunus Emre’nin bu dörtlüğünden hareketle, sözle ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi söylenemez?

- A) Söz, baş bile kestirir.
- B) Söz, çoğunlukla boş konuşmaktır.
- C) Söz, acı lokmayı bal ve yağ gibi tatlı edebilir.
- D) Söz, savaşları durdurabilen güçlü bir iletişim aracıdır.

Dikkat: Bu tarz paragraftan veya dörtlükten hangi anlam çıkarılıp çıkarılamayacağı soruları ile karşılaştığınızda, şıkkı dizenin ya da cümlenin yanına yazınızı böylelikle hangi ifadelerin nerde olduğunu ya da nasıl bulunduğunu görmüş oluruz. Aşağıdaki çözümü inceleyiniz.

“Söz ola kese savaşı (E şıkkı)

Söz ola kestire başı (A şıkkı)

Söz ola ağulu aşı (Alttaki dize ile birlikte C şıkkını karşılamaktadır.)

Bal ile yağ ede bir söz.”

Yunus Emre’nin bu dörtlüğünden hareketle, sözle ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi söylenemez?

- A) Söz, baş bile kestirir.
- B) Söz, çoğunlukla boş konuşmaktır. (Bu şık dizelerde ya da paragrafta yer almaktadır.)
- C) Söz, acı lokmayı bal ve yağ gibi tatlı edebilir.
- D) Söz, savaşları durdurabilen güçlü bir iletişim aracıdır.

Doğru cevap: B şıkkıdır.

CÜMLE BİLGİSİ

Cümle, bir duyguyu, bir düşüncüyü, bir hareketi, bir olayı, okuyan veya dinleyende herhangi bir soruya meydan vermeyecek şekilde tam olarak anlatmaya yarayan kelime veya kelime dizisine denir.

Cümle; yargı, zaman ve kişi kavramını birlikte taşıyan *okuyorum* veya *çalışkanız* örneklerine benzer biçimde bir kelimedenden oluşabileceği gibi

Ali geldi

Eli eve geldi.

Ali eve arabayla geldi.

Ali eve arabayla hızlı geldi.

Ali eve arabayla hızlı yeni geldi.

birden çok sözcükle de kurulabilir. Cümleye eklenen her sözcük yeni bir bilgi yeni bir detay olarak düşünülmelidir.

Bunun yanında,

Ali eve geldi, üstünü değiştirdi, yemeğinin yedi, televizyon izledi ve yattı.

Örneğinde olduğu gibi birden çok yargı veya temel yargıya bağlı birçok yan yargılardan da oluşabilir. Burada özneleri ortak olan birden çok cümlelerin , ile bağlanması sağlanmıştır.

Cümlelerin Öğeleri

Cümlede birbirinden tamamen farklı görevler üstlenen kelime ve kelime grupları cümlelerin öğelerini, bölümlerini oluşturur. Çekim ekleriyle birbirlerine bağlanarak cümleyi oluşturan bu öğelerden yüklem ve özne temel öğeler; nesne, dolaylı tümleç (yer tamlayıcısı), zarf tümleçleri (belirteç tümleci-edat tümleci) yardımcı öğelerdir.

1. Yüklem

Cümlelerin üzerine kurulduğu temel öğedir. Cümlelerin ağırlığını, yükünü üzerine alan, taşıyan, yüklenen öğedir. Diğer öğeler yüklem tamamlayıcısı ve destekleyicisi durumundadır.

Yüklem, çekimli bir fiil veya kendisine ek-fiilin bağlandığı isim soyundan bir kelime olmalıdır. öğreniyordum, çalışmışsınız, bilesin; (isim cümleleri için örnek yüklemeler.)

çocuktur, tembel değildi, okuldayız (fiil cümleleri için örnek yüklemeler.)

İsimlerden kurulmuş yüklemeler değil ifadesi ile olumsuz yapılır. Bu tarz cümlelerin yüklemi, değil ile oluşturulan kelime veya kelime grubudur:

(olumlu) Aradığımız kitaplar bunlarmış

(olumsuz) Aradığımız kitaplar bunlar değilmiş.

Türkçede asıl unsurun sonda bulunması ilkesine göre yüklem cümlelerin sonunda bulunur. Ancak günlük konuşmalarda, şiir dilinde ve atasözlerinde yüklem yeri değişebilir:

“Korkma! Sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak.”

Yüklem Yüklem

Sakla samanı, gelir zamanı.

Yüklem

Yoruluyorum bir haftadır bu işte.

Yüklem tek kelime olabileceği gibi kelime grubu da olabilir. Birden fazla kelimeden oluşan yüklemlere yüklem grubu da denir:

Karlı dağlar atalarımın yurdudur. (isim tamlaması)

Bu, bir hafta önce kaybolan pırlanta yüzüktü. (sıfat tamlaması)

Eşyanızı buraya bırakabilirsiniz. (birleşik fiil)

Ülkeler fethetmiş komutan gibisin. (edat grubu)

Kırk sekizin yarısı yirmi dördtür. (sayı grubu)

Dikkat:

Bir cümlede yüklem dışındaki ögeler birden fazla olabilir. Ancak bir cümlede bir yüklem bulunur. Söz dizimindeki yüklem sayısı, cümle sayısını gösterir:

Bugünkü iş bitmiş, yemek yenmiş, ocak başında sohbet başlamıştı. (üç cümle)

Tamburu eline alır, etrafa göz atar, coşar, çaldıkça çalardı. (dört cümle)

Cümlelerde, anlaşılmalari için açık ipucu, belirtiler bulunması durumunda yüklemeler düşürülebilir. Böyle yüklemsiz cümlelere kesik cümle denir:

— Sınav kâğıdını kim teslim etmedi?

— Selma. (teslim etmedi)

2. Özne

Yüklemin gösterdiği işi, oluşu, hareketi, durumu üzerine alan, fiilden ayrılmayan ögedir. Cümlede yapanı veya olanı yalın hâlde karşılayan özne, (çokluk ve iyelik eki dışında) çekim eki almadan fiile bağlanır:

Çocuklar, sabahtan beri parkta oynuyorlar.

Çocuk bakıcısı, işini çok seviyordu.

Göktuğ, siparişleri tam vaktinde getirdi.

Kelime ve kelime grupları cümlede özne görevinde bulunabilir:

Konuşmak ihtiyaç olabilir ama susmak sanattır. (fiil ismi)

Gülây abla, bugün yorgun görünüyordu. (unvan grubu)

Ömrünün en güzel çağları bu verimsiz topraklarda geçti. (isim tamlaması)

Dinamitle balık avlayanlar pişmandı. (sıfat-fiil grubu)

Cümlede aynı yükleme bağlanmış birden fazla özne olabilir:

Kitabı, defteri, kalemi, hiçbir şeyi yoktu.

Dikkat:

Öznesinin kelime veya kelime grubu olarak açıkça söylenmediği cümlelerin bu ögesi yüklemdaki kişi ekinde anlaşılır. Kişi ekinin gösterdiği zamir, cümlenin öznesidir. Böyle özneler gizli özne de denir. Bu tip öznelerde anlam bakımından değil, biçim bakımından bir gizlilik söz konusudur:

Avlasam çöllerde saz ile seni.

Gizli özne ben

Sözünü vaktinde yerine getirmezsin.

Gizli özne (Sen)

Dikkat:

Edilgen çatılı fiillerde özne açıkça belli değildir. Böyle cümlelerde özne gibi görünen unsurlar işi yapan değil, yapılan işten etkilenen nesnelerdir: Bunlara sözde özne denir.

Çamaşırlar yıkandı.

Sözde özne (çamaşırlar)

(çamaşır kendi başına yıkanamaz, bir yıkayan var fakat bur da belirli değil. Onun için çamaşır özne görevini üstleniyor. Sözde özne olur.)

Yanlış yere park edilen arabalar çekildi.

Arabalar (sözde özne) (Çünkü arabalar kendi kendisine çekilemez.)

Dikkat:

Gereklilik kipinin teklik 3. kişisi bazı kullanımlarda özne almaz:

Şimdi eve gitmeli, bir yorgunluk kahvesi içmeli, okumaya başlamalı.

Dikkat

Hitap unsurları (ünlemler), yüklem bağlanmadıkları için özne değil cümle dışı unsur olurlar:

“Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın” (arkadaş)

“Şair, sen üzöldükçe ve öldükçe yaşarsın.” (şair)

Hocam, bu konuyu anlatmadınız.

Cümlede özneyi bulmak için yüklem -an / -en’li sıfat-fiil hâline getirilerek kim, ne sorusu sorulur:

Yerinde sayanlar, yüröyenlerden daha ziyade ayak patırtısı ederler.

(Cenap Şahabettin)

(ayak patırtısı eden kimler? - yerinde sayanlar)

Yolun kenarında kırmızı bir araba duruyordu. (duran ne? - kırmızı bir araba)

Dikkat:

Özne - Yüklem Uygunluğu da cümle öğeleri konusu dışında olsa da sınavlarda sorulmaktadır. Özne yüklem uygunluğuna uymamak bir anlatım bozukluğudur.

Türkçede cümle, yüklem ve özne üzerine kurulduğu için bu iki öge arasında teklik-çokluk (sayı) ve kişi bakımından uygunluk vardır. Ancak aşağıda sıraladığımız bazı özel durumlarda bu uygunluğun olmadığı görülür:

Teklik-çokluk uygunluğu:

Türkçede genellikle özne ve yüklem arasında sayı bakımından bir uygunluk vardır. Kişi ve kişi zamirleri özne olduğu zaman özne teklikse yüklem de teklik; özne çokluksa yüklem de çokluk olur:

Görevli, biraz önce geldi.

Bu hafta öğrenciler sınava hazırlanıyorlar.

Biz üzerimize düşeni yapacağız.

Dikkat:

Aşağıda sıralanan bazı özel durumlarda özne ile yüklem arasında teklik-çokluk bakımından bir uygunluk aranmaz:

- Bitki, hayvan, cansız varlık ve kavram isimleri (soyut isimler) çokluk eki alarak cümlede özne olursa bunlar, teklik yükleme bağlanır:

Ağaçlar çiçek açtı.

Bülbüller ötüyor.

Leylekler göç ediyor.

Şehirler de insanlar gibi değişiyor.

Kitaplar, insanın ufkunu genişletir.

Yukarıda örneklenen özneler kişileştirilirse özneyle yüklem teklik-çokluk bakımından uygunluk gösterir:

Bülbüller ağıt yakmaya başladılar.

Sokaklar benim gibi yalnız kaldılar.

- **Organ adları çokluk eki alarak özne olursa teklik yükleme bağlanır:**

Kulaklarınız iyi işitmiyor galiba?

Ellerim dondu.

Dizlerim ağrıyor.

Gözlerim görmez oldu.

- **Özne görevindeki teklik ve çokluk topluluk isimleri teklik yükleme bağlanır:**

Meclis tatile girdi.

Sürü, çobanın insafına kaldı.

Ordular, savaşa hazırды.

- **Özne görevindeki hareket isimleri teklik yükleme bağlanır:**

Koridorda koşuşmalar, gidip gelmeler başladı.

Kişi uygunluğu:

- Özneye yüklem arasında kişi bakımından bir uygunluk bulunur. Özne hangi kişi ise yüklem o kişiyi gösteren kişi ekini alır:

Siz öğrenmek için gayret ediyorsunuz.

- Öznenin değişik kişilerden oluşması durumunda özneye yüklem arasındaki kişi uygunluğuna dikkat edilmelidir. Bir çözüm olarak şu söylenebilir: Birden fazla kişiden oluşan özneyi hangi kişi zamiri karşılıyorsa yüklem bu kişiyi gösteren kişi ekini almalıdır:

Sen, ben ve o (yani biz) bu sınavı kolayca kazanırız.

Sen ve o (yani siz) çalışmıyorsunuz.

Ben ve o (yani biz) saat üçe kadar ders çalıştık.

- Alçak gönüllülük göstermek, böbürlenmek, nezaket ve saygı göstermek gibi bazı sebeplerle özne bir kişi olduğu hâlde çokluk olarak kullanılır ve buna bağlı olarak da yüklem çokluk olur:

Araştırmamızı bu noktada derinleştirelim. (alçak gönüllük)

Biz her işin üstesinden geliriz. (böbürlenme)

İnternet bağlantısını siz mi kuracaksınız? (nezaket)

Sayın Valimiz, şirketimizi ziyaret ettiler. (saygı)

3. Nesne

Nesne, cümlede yüklem bildirdiği, öznenin yaptığı işten etkilenen ögedir. Geçişli fiiller, nesneye yönelerek onu etkilediği için nesne, sadece yüklemi geçişli fiil olan cümlelerde bulunur.

Nesne, yükleme belirtme hâli ekiyle (-ı, -i, -u, -ü) bağlanır. Cümlede belirtme hâli ekini alan kelime veya kelime grubu sadece nesne görevinde bulunabilir. Belirtme hâli ekini alan nesneler belirtili nesnedir. Nesneler bazen belirtme hâli ekini almadan da yükleme bağlanabilir. Belirtme hâli ekini almayan nesnelere belirtisiz nesne denir.

Belirtili nesneyi bulmak için yükleme kimi, neyi soruları sorulur:

Gülleri, çekerek büyütmezsiniz. (Neyi büyütmezsiniz? - gülleri) B.li nesne

Belirtisiz nesneyi bulmak için yükleme ne sorusu sorulur:

Kütüphaneden ödünç kitap almaya gittiler.

(Ne almaya gittiler? - ödünç kitap) B.siz nesne

4. Dolaylı Tümleç (Yer Tamlacısı)

Dolaylı tümleç, yüklemi yaklaşma, bulunma, ayrılma bildirerek tamlayan ögedir. Dolaylı tümleç fiilin yerini ve yönünü gösterdiği için bu ögeye yer tamlayıcısı da denir.

Dolaylı tümleç yaklaşma hâli (-a, -e), bulunma hâli (-da, -de; -ta, -te) ve ayrılma hâli (-dan, -den; -tan, -ten) ekleriyle yükleme bağlanan kelime veya kelime grubudur. İsim veya isim soylu bir kelime ya da kelime grubunun dolaylı tümleç olabilmesi için bu hâl eklerinden birini alması şarttır.

Dolaylı tümleci bulmak için yükleme kime, kimde, kimden; neye, nereye, nerede, nereden sorularından uygun olanı sorulur:

Güneş girmeyen eve doktor girer.

5. Zarf Tümleçleri (Belirteç Tümleci-Edat Tümleci)

Yüklemi yer, yön, zaman, durum, miktar, vasıta, şart, soru bakımından tamamlayan zarflar, cümlede zarf tümleci olur:

Bugün bana ise yarın sana.

Ne öğretirseniz öğretiniz ama doğru ve güzel öğretiniz.

Bugünlerde haberleri dinlemekten çok sıkılıyorum.

Bu çocuk annesinden izin almadan dışarı çıkıyor.

Ev sahibiyile aranız nasıl açıldı?

Akıl, insanın külahında bir çividir. Ara sıra yumruk yemeden kafanın içine girmez.

Dikkat:

Zarflar çekim eki almadan fiile doğrudan doğruya bağlanırlar. Vasıta, eşitlik ve yön gösterme eki alan zarflarda bu ekler, hâl eki göreviyle değil; zarf-fiil göreviyle kullanılan eklerdir:

Kapıyı vurdum ve içeri girdim.

İnsan eğitimle doğmaz ama eğitimle yaşar.

“İnsan, âlemde hayal ettiği müddetçe yaşar.”

Dikkat:

Zarf tümleçlerini bulmak için yükleme ne zaman, nasıl, ne şekilde, ne gibi, neyle, kiminle, niçin, ne kadar, hangi yöne gibi sorular sorulur:

Biraz geç kaldınız. (Ne kadar geç kaldınız?)

Sabaha doğru, saat üçte geldi. (Ne zaman geldi?)

Sora sora Bağdat bulunur. (Bağdat nasıl bulunur?)

Babasının dönüşünü tam iki ay, sabırsızlıkla bekledi. (Ne kadar, nasıl?)

Kimseyi üzmemek istemediği için sesini çıkarmıyor. (Niçin?)

Maçı sayıyla kazandı. (Nasıl, neyle?)

Dikkat:

Edat grupları cümlede zarf göreviyle kullanıldığı için bunların edat tümleci olarak değil zarf tümleci olarak gösterilmesi uygundur.

Cümle Dışı Unsurlar

Cümlenin kuruluşuna katılmayan ve dolaylı olarak cümlenin anlamına yardımcı olan edatlar (bağlama edatları, ünlem edatları, hitaplar, ara sözler) cümle dışı unsurlardır. Cümlenin öğeleri bulunurken bunlar dikkate alınmaz:

Mehmet, son günlerde sorumluluklarını ihmal ediyorsun.

Evet, şimdi seni de dinleyelim.

“Eyvah! Ne yer ne yâr kaldı.” (Abdülhak Hâmit Tarhan)

Şimdi, efendiler -müsaade buyurursanız- size bir soru sorayım. (Atatürk)

Cümlelerin Öğeleri İle İlgili Tablo Özet:

Bir cümlelerin öğelerinin bulurken ilk önce yüklem belirlenmesi gerekir. Çünkü diğer öğeleri bulmak için yükleme çeşitli sorular sorulur.

Yükleme sorulacak sorular ile bulunacak öğeler.					
Özne: Yüklem belirttiği işi yapan kişi ya da o durumda bulunan varlıktır.		Dolaylı Tümleş (Yer Tamlayıcısı) Cümlede e-de-den hal eklerini alan sözcük ve onların gruplarıdır.	Zarf Tümleci Yüklem belirttiği, öznenin yaptığı işi; nitelik, zaman, miktar, yön ve soru bakımından belirten öğedir.	Nesne	
Fiil Cümlelerinde	İsim Cümlelerinde			Belirtili Nesne Öznenin yaptığı yüklem belirttiği işten etkilenen varlıktır. –i eki alır ise belirtili olur.	Belirtisiz Nesne Öznenin yaptığı yüklem belirttiği işten etkilenen varlıktır. –i eki almaz ise belirtisiz olur.
Öğeleri bulmak için yükleme sorulacak sorular.					
Yapan ne? <i>Camı kırdı.</i> (kiran ne:taş)	Olan ne? Sınıf temiz Temiz olan ne? Sınıf	Nereye ? Nerede ? Nereden ? Kime? Kimde? Kimden? Neye? Neyde? Neyden?	Nasıl? Niçin? Ne kadar? Ne yöne? (Bu sorunun cevabı yalın ize zarf tümlecidir. – e, -de, -den hal eki almış olur ise dolaylı tümleş olur. Yani ne yöne sirususn cevabı <u>yukarı</u> olur ise zarf tümleci, <u>yukarıya</u> olur ise dolaylı tümleş olur. Ne zaman? Ne şekilde? Kiminle? Neyle? Ne gibi?	Neyi? Kimi?	Ne? Kim? <i>-l –n eki almış edilgen çatılı fiillerde öznenin yerine geçerek özne gibi görünebilir. Bunlara sözde özne deriz. Mehmet <u>odun</u> kırdı (b.siz nesne)</i> <i><u>Odun</u> kırıldı (sözde özne olur. Unutmayınız. Odun kendi başına kırılmaz.</i>

Cümle Çeşitleri

Cümleler yüklemnin yerine, türüne, anlamına ve yapısına göre çeşitlere ayrılırlar:

Yüklemnin Yerine Göre Cümleler

Yüklemnin cümledeki yerine göre iki çeşit cümle vardır:

Kurallı Cümle

Türkçede asıl unsurlar sonra, yardımcı unsurlar önce geldiği için cümlenin en önemli ve asıl ögesi olan yüklem genellikle cümlenin sonunda yer alır. Yüklemi sonda olan cümle, kurallı cümledir. Cümlede özellikle belirtilmek istenen unsurlar yükleme yaklaştırılır:

Kayihan, / bu akşam / pencerenin önünde / oturuyordu.

Kayihan, / pencerenin önünde / bu akşam / oturuyordu.

Bu akşam / pencerenin önünde / Kayihan / oturuyordu.

Devrik Cümle

Yüklemi sonda olmayan cümle, devrik cümledir. Devrik cümlelere şiir dilinde daha çok rastlanır. Günlük konuşmalarda, atasözlerinde ve deyimlerde de zaman zaman devrik cümleler görülür. Cümlede yüklemnin dışındaki öğelerin yer değiştirmesi durumunda cümlenin kurallılığı bozulmaz. Ancak yüklemnin yeri değişirse cümle devrik olur:

Dökülmüş gerdana saçların güzel.

Görünsün şöyle gönlümce.”

Çocuktan al haberi.

Yüklemnin Türüne Göre Cümleler

Cümleler yüklemnin türüne göre fiil cümleleri ve isim cümleleri olmak üzere ikiye ayrılır:

Fiil Cümlesi

Yüklemi çekimli bir fiil veya fiil grubu olan cümle, yüklemnin türüne göre fiil cümlesidir. Her türlü hareket, iş, oluş fiil cümleleriyle karşılandığı için fiil cümleleri isim cümlelerine göre daha çok kullanılır.

Yükleminin geçişli fiil olması durumunda, fiil cümlelerinde cümlenin bütün ögeleri bulunabilir. Fiil geçişsiz olursa cümlenin nesnesi olmayacaktır:

Önce hafiften bir rüzgâr esiyor,

Yavaş yavaş sallanıyor

Başlarını göklere çarpmaktan, genellikle cücüler korkar.

İsim Cümlesi

Yüklemi ek-fiille çekimlenmiş bir isim veya isim grubu olan cümleler ve yüklemi isim unsuru + değil + ek-fiil + kişi ekinden oluşan cümleler, yükleminin türüne göre isim cümlesidir.

İsim cümleleri, genellikle özne ve yüklemden oluşur.

“Ormanlar koynunda bir serin dere

Dikenler içinde sarı gül vardır.”

(Rıza Tevfik Bölükbaşı)

“Sen Türkiye gibi aydınlık ve güzelsin.

Benim doğduğum köyler de güzeldi.”

(Cahit Külebi)

“Ölmek değildir, ömrümüzün en feci işi

Müşkül budur, ölmeden evvel ölür kişi”

(Yahya Kemal Beyatlı)

Cesurun bakışı, korkağın kılıcından keskindir.

İsim cümlelerinin olumsuzunu yapmak için değil ve yok kelimeleri kullanılır:

Düşüncelerini söylemekten korkan ben değilim.

Ağzı var, dili yok.

Anlamlarına Göre Cümleler

Anlamına göre üç çeşit cümle vardır:

Olumlu Cümle

Yargının gerçekleştiğini bildiren cümleler, olumludur. Bu cümlelerin yüklemi varlık, olma veya bulunma bildirir:

Kurt kocayınca, köpeğin maskarası olur.

Gerçek belirince yalan ortadan kalkar.

Dikkat:

Yapısı bakımından olumsuz görünen bazı cümleler anlam bakımından olumludur. Cümlede iki olumsuz unsurun bulunması cümlenin anlamını olumlu yapar:

Nasıl cevap vereceğini bilmiyor değildi. (=biliyordu)

Allah'tan korkmayan yoktur. (=herkes korkar)

Dikkat:

Yapı bakımından olumsuz bazı cümleler soru yoluyla olumlu bir anlam kazanabilir:

Siparişlerinizi getirmez olur muyum? (=getiririm)

Bayrakları bayrak yapan üstündeki kan değil midir?

Olumsuz Cümle

Yargının gerçekleşmediğini, yapılmadığını bildiren cümleler, anlam bakımından olumsuzdur.

Fiilden fiil yapan -ma-, -me- olumsuzluk eki, değil edatı ve yok kelimesi cümleleri olumsuz yapan unsurlardır:

Bundan sonra kimseyi kandırmayacak.

Cebimde beş kuruş para yok. (Var ve yok birbirinin hem zıttıdır. Hem de olumsuz cümle yapmak için bir birinin karşısında kullanılır. Var*yok , yok*var şeklinde.

“Bu güler yüzlü adam ben değilim.”

Evde yemek var. (olumlu)

Evde yemek yok. (olumsuz)

Dikkat:

Yapı bakımından olumlu olan bazı cümleler soru ekiyle olumsuz bir anlam kazanabilir:

Matematik sınavından 95 almak kolay mı? (Kolay değil.)

Babamın yanında hiç sigara içebilir miyim? (İçemem.)

Dikkat:

ne.....ne bağlama edatıyla kurulan cümleler de anlam bakımından olumsuzdur. Cümlede bu unsur varsa yüklem mutlaka olumlu olmalıdır:

Ne sevenim var ne soranım var. (seven de yok, soran da yok anlamındadır.)

Dikkat:

Kendisinden sonra mi soru eki gelen değil edatı, olumlu veya olumsuz isim ve fiil cümlelerinde yüklemden sonra gelerek, cümleye pekiştirici ve onaylatıcı bir anlam katar. Eklendiği yüklemi olumlu veya olumsuz yönde etkilemez:

Usta bir kalemden çıkmış güzel bir şiir, değil mi?

Size ressam olduğundan hiç bahsetmedim değil mi?

Bu duvar nasıl olsa boyanacak değil mi?

Olca'yı şımarık bulmuyorsunuz değil mi?

Soru Cümlesi

Herhangi bir şeyi öğrenmek için soru unsurlarıyla kurulan cümleler, soru cümleleridir. Soru cümleleri genellikle, soru eki mı (mi, mu, mü) ile yapılır. Ayrıca hani, hangi, kim, kaç, nasıl, ne, neden, niçin gibi soru kelimeleriyle de soru cümleleri kurulur. Soru cümlesi olumlu veya olumsuz olabilir:

Doktor içeride mi?

Hangi konuyu anlamadınız?

Niçin bu kadar geç kaldınız?

Yeni sınav yönetmeliği hakkında ne düşünüyorsunuz?

Üniversitemizi nasıl buldunuz?

Dikkat:

Cümlede soru eki hangi kelimeden sonra gelirse onu sorar:

Aybars mı dün arabasıyla geldi?

Aybars dün mü arabasıyla geldi?

Aybars dün arabasıyla mı geldi?

Aybars dün arabasıyla geldi mi?

Cümlelerin Öğeleri İle İlgili Sınav Kazandıran Taktikler

Örnek soru:

“Âşıkıyım beni çağıran bu sesin.” cümlesinin öznesi aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Gizli özne “Ben”
- B) Çağıran
- C) Bu sesin
- D) Âşıkıyım

Dikkat:

Cümlelerin öğelerini bulmak için aşağıdaki kısa notlara bakmakta fayda var.

CÜMLENİN ÖĞELERİ

- **Yüklem**
(Bütün sorular ona sorulur. Önce yüklem bulunur.)
- **Özne**
(olan ne? Olan kim? Yapan ne? Yapan kim? soruları sorulur.)
- **Nesne**
(ne? kim? Neyi? kimi?)
- **Dolaylı Tümler –Yer Tamlayıcısı**
(Nereye? Nerede? Nereden? Kime? Kimde? Kimden? Neye? Neyde? Neyden?)
- **Zarf Tümleri – Belirteç Tümleri**
(Ne zaman? Nasıl? Ne kadar? Niçin? Ne yöne? Ne ile? , Ne gibi?)

Örnek Çözüm

“Âşıkıyım beni çağıran bu sesin.” cümlesinin öznesi aşağıdakilerden hangisidir?

Yüklem (yükleme ağırlığı olan kim sorusunu sorunca gizli özne ben cevabı alınır.)

- A) Gizli özne “Ben”
- B) Çağıran
- C) Bu sesin
- D) Âşıkıyım

Doğru cevap a şıkkıdır.

SES BİLGİSİ

Dikkat:

Ses Bilgisi Kurallarına Uymamak Bir Yazım Yanlışıdır. (Ya doğrudan ses bilgisi ile ilgili bir bilgi verip, durumu ya da aykırı olan sorulur ya da hangisinde yazım yanlışı vardır veya yoktur şekliden sorulur.

Ünsüz Yumuşaması (ünsüz değişimi)

“p, ç, t, k” sert ünsüzleriyle biten sözcük veya eklere, ünlüyle başlayan bir ek ya da sözcük getirildiğinde bu ünsüzler yumuşayarak

“b, c, d, g-ğ” biçimlerine dönüşür. Bu olaya “ünsüz yumuşaması” denir.

p, ç, t, k › b, c, d, g-ğ
SERT YUMUŞAK

dolap – in → dolabın
SERT YUMUŞAK
p › b
ünsüz yumuşaması

ilaç – im → ilaçım
SERT YUMUŞAK
ç › c
ünsüz yumuşaması

kanat – ı → kanadı
SERT YUMUŞAK
t › d
ünsüz yumuşaması

gözlük – üm → gözlüğüm
SERT YUMUŞAK
k › ğ
ünsüz yumuşaması

ahenk – i → ahengi
SERT YUMUŞAK
k › g
ünsüz yumuşaması

Dikkat:

Sert ünsüzle biten eklerden sonra ünlüyle başlayan başka bir ek getirildiğinde yine “ünsüz yumuşaması” meydana gelir.

gel – ecek – iz → geleceğiz
 SERT YUMUŞAK
 k › ğ

Dikkat:

Sert ünsüzle biten bazı sözcüklerde “ünsüz yumuşaması” görülmez.

hukuk – un → hukukun
 saç – ım → saçım
 devlet – in → devletin
 çöp – ü → çöpü
 Hürriyet → hürriyeti

Dikkat:

Süreksiz sert ünsüzlerle (p, ç, t, k) biten sözcükler ünlü ile başlayan ek aldıklarında ünsüz değişimi (yumuşama) olur.

Örnek Soru:

Aşağıdaki cümlelerin hangisinde bu kurala aykırı bir sözcük kullanılmıştır?

- A) Bir kez doğan bir daha ölmez inancım bu.
- B) Bu gerçeği bilişimdendir baş eğişim.
- C) Varlık sebebim, gerçek yaşama sevincimsin
- D) Seçtim hürriyeti kaderimi zorlayarak
- E) Aşk dedim, kendimi buldum kendim.

Doğru Cevap E

Ünsüz benzeşmesi (sertleşme)

Sert ünsüzle (p, ç, t, k, f, s, ş, h) biten sözcüklerden sonra getirilen eklerin ilk harfi sert ünsüz olur. Sözcüğün son ünsüzü ile **getirilen** ekin ilk ünsüzü sertlik yönünden birbirine benzer, uyum sağlar. Bu kurala “**ünsüz benzeşmesi**” «**sertleşme**» denir.

Sert Ünsüzler: p, ç, t, k, f, s, ş, h (**F**ı **s**tı **k**ı **ş**a **h**a **p**)

dolap – dan
 SERT YUMUŞAK

hukuk – çu
 SERT SERT

ünsüz benzeşmesi

dolap – tan
SERT SERT
ünsüz benzeşmesi

koş – duk – ça
SERT SERT SERT SERT
ünsüz benzeşmesi

hapis – ten
SERT SERT
ünsüz benzeşmesi

Dikkat:

Ünsüz benzeşmesi kuralına uymamak bir yazım yanlışıdır.

Aşağıda sıklıkla sınavlarda sorulan benzeşme kuralına yöresel ağızlarda uyulmayan kelimeler verilmiştir.

yapışkan (doğru) – yapışgan (yanlış)
üretken (doğru) – üretgen (yanlış)
konuştum (doğru) – konuşdum (yanlış)
sokaktan (doğru) – sokakdan (yanlış)
dişçi (doğru) – dişci (yanlış)
sabahçı (doğru) – sabahcı (yanlış)

Örnek Soru:

Aşağıdaki altı çizili kelimelerin hangisinde yazım yanlışı yoktur.

- A) Ucuzca bir otel arıyordu.
- B) Ahbapca bir tutum takındı.
- C) Kendisinden yaşca hayli büyüktü.
- D) Başını hafifce öne eğid.
- E) Beğenmediğini açıkca söyledi.

Doğru Cevap A

Ünlü Düşmesi

Türkçede her hecede bir ünlü bulunur. Bu nedenle ünlü düşmesinin olduğu yerde aynı zamanda hece sayısı da düşer. Hece düşmesi var iken bunu yapmamak yazım yanlışıdır.

*** İkinci hecesinde dar ünlü bulunan kimi sözcükler ünlüyle başlayan ek aldığında ünlü düşmesi (hece düşmesi) görülür.**

Dikkat:

Ünlü düşmesini yazıda göstermemek bir yazım yanlışıdır.

sabır – ım → sabrım (doğru) sabırım (yanlış)
ünlü düşmesi

burun – u → burnu (doğru) burunum (yanlış)
ünlü düşmesi

nesil – i → nesli (doğru) nesili (yanlış)
ünlü düşmesi

gönül – üm → gönlüm (doğru) gönülüm (yanlış)
ünlü düşmesi

Dikkat:

Ad ile yardımcı fiilden oluşan bazı birleşik fiillerde “ünlü düşmesi” görülür. Bu tip birleşik fiillerde ünlü düşmesini yazıda göstermemek ve ad ile yardımcı fiili ayrı yazmak bir yazım yanlışıdır.

Ad Yard. Fiil

şükür et– → şükret– (doğru) şükür et–
ünlü düşmesi (yanlış)

kayıp ol– → kaybol– (doğru) kayıp ol–
ünlü düşmesi (yanlış)
(* ünsüz yumuşaması: p > b)

Dikkat:

Burada ünlü düşmesi ile birlikte aynı zamanda yumuşama olayı da vardır. Bazen birden fazla ses olayı vardır ya da yoktur şeklinde soru olarak da gelebilmektedir.

Örnek Soru:

Aşağıdakilerin hangisinde bir yazım yanlışı vardır?

- A) Ağızın içi
- B) Asfaltın onarımı
- C) Saçlarının rengi
- D) Herkesin derdi
- E) Değirmenin suyu

Doğru Cevap A

Ünlü Daralması

Türkçede sonu e, a ile biten sözcüklere, -y-, kaynaştırma ünsüzü ve –yor şimdiki zaman eki geldiğinde a, ı-u ünlüsüne; e, i-ü ünlüsüne dönüşür. Buna ünlü daralması denir.

Başla-yor başlı-yor
Oyna-yor oynu-yor
İzle-yor izli-yor
Gözle-yor gözlü-yor

Kural 1:

-yor eki kullanılmışsa daralma yazıda da gösterilir. **Yazıda gösterilmemesi yazım yanlışıdır.**

Kural 2:

Birden çok heceli ve *a, e* ünlüleri ile biten sözcükler ünlüyle başlayan ek aldıklarında bu fiillerdeki *a, e* ünlülerinde söyleyişte daralma (*ı* ve *i'*ye dönme) görülür. Ancak söyleyişteki *ı, i* ünlüleri yazıda gösterilmez: **yazıda gösterilmesi yazım yanlıştır.**

<i>başlayan,</i>	<i>başlıyan</i>	<i>yaşayacak,</i>	<i>yaşıyacak</i>
<i>Doğru</i>	<i>yanlış</i>	<i>doğru</i>	<i>yanlış</i>
<i>atlayarak,</i>	<i>atlıyarak</i>	<i>gelmeyen</i>	<i>gelmiyen</i>
<i>Doğru</i>	<i>yanlış</i>	<i>doğru</i>	<i>yanlış</i>

Kural 3:

Tek heceli olan demek ve yemek fiillerinde, söyleyişteki *i* ünlüsü yazıda da gösterilir.

Yazıda göstermemek yazım yanlıştır.

De-

diyen, diyerek, diyecek, diyelim, diye;

Ye-

yiyecek, yiyelim, yiye, yiyince, yiyip

Ancak deyince, deyip sözlerindeki e yazılıştta gösterilir.

Örnek Soru:

Aşağıdaki cümlelerin hangisinde yazım yanlışı yapılmıştır?

- A) Özenti ile dilimize yabancı sözlerin girişi de artıyor.
 - B) Dilimize girmekte olan yabancı sözcükleri kullanmayanları kutlarım.
 - C) Türk dili, dillerin en güzelidir.
 - D) Düşündüğünü kâğıda dökemiyen bir toplum oluyoruz.
 - E) Türkçenin anlatımda yeterli olamayacağını savunanlar bazı gerçekleri görünce susar.
- Doğru cevap D** (y-yor daraltma bu durumda yazılıştta olmaz okunuştta olur.) Bkz. Kural 2.

Ünlü Uyumları**Büyük Ünlü Uyumu**

Bir kelimenin birinci hecesinde kalın bir ünlü (*a, ı, o, u*) bulunuyorsa diğer hecelerdeki ünlüler de kalın devam etmelidir.

adım, ayak, boyunduruk, burun, dalga, dudak, kırlangıç

Bir kelimenin birinci hecesinde ince bir ünlü (*e, i, ö, ü*) bulunuyorsa diğer hecelerdeki ünlüler de ince devam etmelidir.

beşik, bilezik, gelincik, gözlük, üzengi, vergi, yüzük vb.

Kural 1:

Türkçe olduğu halde büyük ünlü uyumuna uymayan kelimeler de vardır: *anne, dahi, elma, hangi, hani, inanmak, kardeş, şişman vb.*

Kural 2:

Yabancı kelimelerde büyük ünlü uyumu aranmaz: ahenk, badem, ceylan, çiroz, dükkân, fidan, gazete, hamsi, kestane, limon, model, nişasta, otomatik, pehlivan, selam, tiyatro, viraj, ziyaret

Kural 1:

Bitişik yazılan birleşik kelimeler ile tek heceli sözcüklerde büyük ünlü uyumu aranmaz: açık göz, bilgisayar, çekyat, hanımeli, dert, yurt vb.

Kural 4:

Büyük ünlü uyumuna göre değişmeyen ekler şunlardır: -gil, -leyin, -daş, -ki -mtrak, -yor Amcamgil, sabahleyin, meslektaş, akşamki, yeşilimtrak

Kural 5:

Bu ekler dışındaki bütün ekler kelimenin son hecesindeki kalınlık incelik durumuna uyar. Bizimki, pehlivanlar, Gaziantepi

Kural 6:

Son ünlüleri kalın sıradan olmasına karşın son sesleri ince söylenen bazı alıntı kelimeler ince ünlülü ekler alır: alkol / alkolü, hakikat / hakikati, helal / helalimiz

Küçük Ünlü Uyumu:

Bir kelimedede düz ünlüden sonra düz

(a, e, ı, i) → (a, e, ı, i)

yuvarlak ünlüden sonra yuvarlak dar (u, ü) veya düz geniş (a, e) ünlüleri bulunur:

(o, ö, u, ü) → (u, ü) veya (a, e) gelir.

Örnek sözcükler:

anlaşmalı, bilek, çilek, ısırarak, ılıklaşmak, kayıkçı, seslenmek, yeşil; boyunduruk, börekçi, çocuk, güreşmek, ocakçı, odun, özlemek, sürmek, vurmak, yoklamak, yorgunluk, yumurta, yüreksiz vb.

Küçük Ünlü Uyumu Açıklama Tablosu

a → a, ı (takar, alır)	o → u, a (omuz, oya)
e → e, i (geçer, gelir)	ö → ü, e (ölçü, ördek)
ı → ı, a (kılıç, kısa)	u → u, a (uzun, ufak)
i → i, e (ilik, ince)	ü → ü, e (ütü, ürkek)

YAZIM KURALLARI

Yazım kurallarının aşağıdaki şekilde tasnif edebiliriz.

1- Bazı Ek ve Sözcüklerin Yazılışı

- da, de Bağlacının Yazılışı
- ki Bağlacının Yazılışı
- mı, mi, mu, mü Soru Ekinin Yazılışı
- İle'nin Yazılışı
- İken'in Yazılışı
- Ek Fiil İmek'in Yazılışı
- Ne.... ne... Bağlacının Yazılışı
- Pekiştirme Sıfatlarının Yazılışı
- Mastar Eklerinin Yazılışı

2- Düzeltme (inceltme, Uzatma) İşareti

3- Sayıların Yazılışı

4- Birleşik Kelimelerin Yazılışı

5- Büyük Harflerin Kullanıldığı Yerler

6- Kısaltmalar

1- Bazı Ek ve Kelimelerin Yazılışı

a. da, de Bağlacının Yazılışı

Türkçede iki tür de vardır. Hal eki ve bağlaç olarak kullanılır.

- da, de bağlacı kendisinden önceki kelimeden ayrı yazılır.

- Kendisinden önceki kelimenin son ünlüsüne bağlı olarak ünlü uyumuna uyar.

Sen de gelecek misin?

Baktı da tanımadı.

Dikkat:

Da, de bağlacını kendisinden önceki kelimeden kesme ile ayırmak yanlıştır:

Ayşe de geldi (Ayşe'de geldi değil).

- hal eki de kendisinden önce gelen kelimeye birleşik yazılır.

Beni durakta bekle.

Geldiğinde beni aradı.

Dikkat:

Ya sözüyle kullanılan *da* kesinlikle ayrı yazılmalıdır. (ya da)

Ali bizimle gelsin ya da burada beklesin.

Dikkat:

Bir de nin bağlaç mı yoksa hal eki mi olduğu ve yazımı noktasında tereddüte düştüğünüzde cümleden çıkarın cümlenin okunuşu ve anlamı bariz bozuluyor ise hal ekidir ve bitişik yazılır.

*Ev ev **de** beni bekliyor.* (de yi çıkarmayı deneyelim)

Ali ev... beni bekliyor. (bariz anlam bozuldu, o halde hal ekidir ve bitişik yazılır.

Ali evde beni bekliyor.

Örnek Soru:

Aşağıdaki cümlelerin hangisinde “de” bağlacının yazılışı yanlıştır?

- A) Türkçe, Dünya dil ailesi içerisinde önemli bir yer tutar.
- B) Benim yüreğimde boylu boyunca memleketim var.
- C) Bende bir resmi var yarısı yırtık.
- D) Annemde bizimle İstanbul’a geliyor.

Doğru Cevap D

ki Bağlacının Yazılışı

Ki bağlacı ayrı yazılır.

Baktım ki olmayacak, ben yanına gittim.

ki bunu bana yaptı, herkese yapar.

Dikkat:

Ki bağlacı bazı sözcüklerde kalıplaştığı için bitişik yazılır:

çünkü, belki, mademki, halbuki, sanki, oysaki, meğerki.

Halbuki gerçek bir okurun kitapçıda dolaşması alışveriş merkezlerinde dolaşmaktan epeyce farklıdır.

İlgi zamiri olan ki cümlede ismin yerine geçer her zaman birleşik yazılır.

Sizin arabanız yeni bizimki biraz eskice

Örnek Soru:

Aşağıdaki cümlelerin hangisinde “ki” bağlacı yanlış yazılmıştır?

- A) Kalbimdeki yerin bir başkadır.
- B) Eldeki serçe, damdaki tavuktan iyidir.
- C) Benki, otuz sekiz krallığın padişahı Kanunî.
- D) Bilim yeryüzündeki binlerce bilgin tarafından işlenmekte ve geliştirilmektedir.

Doğru Cevap C

mi, mi, mu, mü Soru Ekinin Yazılışı

Soru eki kendisinden önceki kelimedenden ayrı yazılır ve söz konusu kelimeye göre ünlü uyumlarına uyar.

Bu ekten sonra gelen ekler soru ekiyle bitişik yazılır.

Bunu biliyor musunuz?

Bu kitapları siz mi aldınız?

Dikkat:

Bazen olumsuzluk eki –ma,-me’nin yazımı ile soru eki mi, mi nin yazılışı karıştırılmaktadır.

Neden dediklerimi yapmıyorsun?(Olumsuzluk eki)

Dediklerimi yapacak mısın? (Soru eki)

Bu durumda olumsuzluk eki olan ma-nın daralarak –m ı-mi –mu -mü ye dönüştüğü durumlarda size çeldirici olarak cümlede, ne zaman, nasıl, niçin, gibi soru sözcüğü da ha bulunur.

Örnek Soru:

Aşağıdaki cümlelerin hangisinde mi soru eki yanlış yazılmıştır?

- A) Sıkı tut ellerimi.
- B) Dolaştım âlemi gurbet gezeli.
- C) Siz benim güllerimi soldurdunuz.
- D) Benimmi Allah’ım bu çizgili yüz?

Doğru Cevap D

İle'nin Ek Olarak Yazılışı

İle sözünün edat ve bağlaç olmak üzere iki görevi vardır. Gerek bağlaç gerekse edat göreviyle kullanıldığında hem kendisinden önceki kelimedenden ayrı hem de kendisinden önceki kelimeyle bitişik yazılabilir. İle sözü kendisinden önceki kelimelere bitişik yazıldığı takdirde ünlü uyumuna uyar.

İle ünsüzle biten bir kelimeyle bitişik yazıldığı takdirde *i* ünlüsü düşer.

Buraya tren ile geldim.

Buraya trenle geldim.

İle ünlüyle biten bir kelimeyle bitişik yazıldığı takdirde başındaki *i* ünlüsü düşer ve araya *y* ünsüzü girer.

Sanatçıyla(**sanatçı ile**) hayat paylaşmak zordur. (Her iki kullanım da doğrudur, önemli olan sanatçı yla, sanatçile şeklinde yazmamaktır.

İken'in Yazılışı

İken kendisinden önceki kelimeyle hem bitişik hem de bu kelimedenden ayrı olarak yazılabilir. Kendisinden önceki kelimeyle bitişik yazıldığı takdirde başındaki *i* ünlüsü düşer ve bitişik yazıldığı kelimenin son ünlüsü kalın olsa bile söz konusu ekin ünlüsü ince kalır.

Şiirlerimi yazarken(**yazar iken**) dünyayı unutuyorum.

İken ünlüyle biten kelimelerle bitişik yazıldığı takdirde *i* ünlüsü düşer ve araya *y* ünsüzü girer.

Bir zamanlar modaydım, oysa modayken(**moda iken**) kimse okumuyordu kitaplarımı.

Ek Fiil İmek'in Yazılışı (-idi, -imiş, -ise)

İmek ek fiili (idi imiş ise -di, -miş, -se) günümüzde çoğunlukla ekleşmiş olarak kullanılmakta ve ünlü uyumlarına uymaktadır. Ayrı yazıldığında ise ünlü uyumlarına uymaz. Ünlülerle biten kelimelerle bitişik yazıldığında *i* ünlüsü düşer ve araya *y* ünsüzü girer.

Benim ilk çaldığım enstrüman annemin kırılan cümbüşünün haznesiydi(**haznesi idi**).

Ünsüzle biten bir kelimeye eklendiğindeyse *i* ünlüsü düşer. Yorgunmuş(**yorgun imiş**), yaparsa(**yapar ise**), şanssızdı(**şansız idi**)...

Bir zamanlarda Aries gibi, Sanat Dünyamız ve Cogito gibi büyük boy, kuşe kağıda afilli dergiler yoktu(**yok idi**); bu türün ilk örneği sayılabilecek dergilerden biriydi(**biri idi**) Gergedan.

Sayıların Yazılışı

1. Metin içerisinde geçen sayılar yazıyla gösterilir: *üç gündür, yedinci sınıf, üç kardeş, iki haftada bir yüz elli yıllık...*
2. Saat, ölçü birimleri, istatistik verilere ilişkin sayılarda rakam kullanılır: *Saat 09.00'da, 3 litre, 75 kilometre, 25 metre, %15, 1/3...*
3. Birden fazla kelimedenden meydana gelen sayılar ayrı yazılır: *on iki, üç yüz elli, bin dört yüz elli üç...*
4. Ancak bankacılıkla ilgili işlemlerde ve çek, senet gibi ticari belgelerde yer alan sayılar bitişik yazılır: *7.550(yedibinbeşyüzelli)*
5. Yüzyıllarda, hükümdar adlarında, tarihlerde ayların yazılışında, ansiklopedi, kitap, dergi ciltlerinde ve kitapların ön söz, giriş bölümlerinde sayfa numaraların gösterilmesinde kullanılabilir: *XX. yüzyıl, II.cilt, V. sayı, 21. VII.2001, IV. Murat...*
6. Beş ve beşten fazla rakamlı sayılar sondan itibaren üçlü gruplara ayrılarak yazılır ve aralarına nokta kullanılır: *248.142. 357, 12. 943. 142*
7. Sayılarda kesirli basamaklar virgülle ayrılır: *7, 4(yedi tam onda dört), 7, 14 (7 tam yüzde on dört)*
8. Sıra sayıları hem yazıyla hem de rakamla gösterilebilir. *15., 15'inci, 20., 20'nci*

Dikkat:

Önemli olan yazımlarına dikkat etmektir. *15.nci, 15inci, 15,inci* şeklindeki yazılışlar yanlıştır

9. Üleştirme sayıları yazıyla belirtilir. *Beşer, yüzer, on beşer*

Dikkat:

Üleştirme-paylaştırma sayıları yazılırken sayı ünlü ile bitiyor ve ünlü ile başlayan bir ar-er paylaştırma eki geliyor ise araya *ş* kaynaştırma sesi gelir. Bu sorularda kaynaştırma harfinin tanımı yapılarak *y-ş-s-n* (yaşasın) harfleri anlatılır ve olmayan sözcüğü bulmanız istenir. *Beş-er, on beş-er, sayılarında ş* sondaki beş sayısının *ş* sidir ve kaynaştırma değildir.

Örnek Soru:

Ünlü ile biten sözcüğe ünlü ile biten bir ek geldiğinde araya (y,ş,s,n) kaynaştırma seslerinden birisi girer.

Aşağıdaki cümlelerin hangisinde kaynaştırma ünsüzü (y,ş,s,n) **kullanılmamıştır**.

- A. Elindeki cevizleri beşer beşer dağıttı.
- B. Öğrenciler yedişer yedişer gruplara ayrıldı.
- C. Yirmiye kadar sayar mısınız?
- D. İki birden derse gelmedi.

Doğru Cevap A

Birleşik Kelimelerin Yazılışı

1. Ses düşmesine uğrayan birleşik kelimeler bitişik yazılır: *Sütlaç(sütlü aş), pazartesi(pazar ertesi), niçin(ne için), kaynana(kayın ana).*
2. Ol- ve et- yardımcı fiilleriyle birleşirken ses düşmesi ve türemesine uğrayan birleşik kelimeler bitişik yazılır: *Emretmek(emir etmek), zikretmek(zikir etmek), kaybetmek(kayıp etmek), kaydolmak(kayıt olmak), reddetmek(ret etmek), hissetmek(his etmek), zehrolmak(zehir olmak).*
3. İki veya daha fazla kelimenin birleşmesinden meydana gelen özel adlar, soyadlar ve lakaplar bitişik yazılır: *İlknur, Gökür, Gülbeyaz, Şenol; Atatürk, Tanpınar, Adivar, Gökalp, Tanrıverdi.*
4. İki veya daha fazla kelimedenden oluşan Türkçe yer adları birleşik yazılır: *Çanakkale, Şereflikoçhisar, Sarıkaya, Beşiktaş, Eryaman.*
5. Ara yönleri bildiren kelimeler bitişik yazılır: *Kuzeydoğu, kuzeybatı, güneydoğu, güneybatı.*
6. Belirsizlik sıfatları ve zamirleri bitişik yazılır: *Birçok, birçoğu, birkaç, birkaçı, biraz, hiçbir, herhangi, birtakım*
7. Ev kelimesiyle kurulan kelimeler bitişik yazılır: *yayınevi, kitapevi, huzurevi, öğretmenevi.*
8. Hane, name, zade gibi kelimelerle oluşturulan birleşik kelimeler bitişik yazılır: *yemekhane, dersane, beyanname, siyasetname, amcazade, dayızade.* Ancak *eczahane, hastahane, postahane, pastahane* gibi kelimelerin kullanımındaki yaygınlık dolayısıyla söz konusu kelimeler *eczane, hastane, postane, pastane* şeklinde yazılmaktadır.

Örnek Soru:

“Etmek, olmak, eylemek yardımcı eylemleriyle kurulan birleşik eylemlerde, yardımcı eylemden önce ses düşmesi veya ses türemesi olursa eylem bitişik, olmuyorsa ayrı yazılır.”

Yukarıda verilen kurala uymamaktankaynaklanan yazım yanlışları aşağıdakicümlelerin hangisinde vardır?

- A) Terket, git beni.
- B) Affetmem seni asla.
- C) Tüm işleri hallettik, şimdi de bu iş çıktı.
- D) Soruları yarın teslim edeceğiz.
- E) Kaybolan yıllar içimde dert oldu.

Doğru Cevap A

Büyük Harflerin Kullanıldığı Yerler

a) Cümle büyük harfle başlar.

Yazıyorum, çünkü söylemek istediğim, ama karşılıklı konuşmada, insanlarla yüz yüze tam olarak söyleyemediğim bir şeyler var sanıyorum.

b) Nokta(.), soru işareti(?), ünlem işareti(!), iki nokta(:), üç nokta(...) gibi noktalama işaretlerinden sonra cümle büyük harfle başlar.

Dikkat:

Ancak iki noktadan sonra cümle niteliğinde olmayan örnekler sıralandığında bu örnekler büyük harfle başlamaz. Bunu anlamak için iki noktadan sonraki kısmı ayrı bir cümle imiş gibi okuyunuz. Tek başına bir anlamı var ise cümle değeri taşır (1 numara) ve ayrı yazılır. Aksi bir durum var ise o zaman cümle değildir ve küçük harfle başlar. (2 numara)

Kötümserlikle yazabildiğim gibi, iyimserlikle de yazabilirim: Amacım hissetmektir.

1

Rengarenk çiçekler bahçeyi renk cümbüşüne çevirmişti: papatyalar, menekşeler, zambaklar, güller, leylaklar...

c) Özel adlar büyük harfle başlar.

1. Kişi adlarıyla ve soyadları büyük harfle başlar: Mustafa Kemal Atatürk, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Ziya Gökalp, Ertuğrul Öztürk...
2. Kişi adlarından önce ve sonra gelen saygı sözleri, unvanlar ve lakaplar, meslek ve rütbe adları büyük harfle başlar: Avukat Ahmet Bey, Doktor İlknur Hanım, Yavuz Sultan Selim, Yüzbaşı Sinan Demir, Genç Osman...
3. Akrabalık bildiren kelimeler büyük harfle başlamaz. Ancak akrabalık bildiren kelimeler başa geldiğinde lakap yerine kullanıldığında ve unvan değeri kazandığında büyük harfle başlar: Hümeysra hala, Nilgün teyze, Hidayet amca; Nene Hatun, Baba Halil; Gül Baba, Hacer Ana, Nalan Teyze...
4. Hayvanlara verilen özel adlar büyük harfle başlar: Tekir, Karabaş, Kınalı, Yumak...
5. Millet, boy, dil ve lehçe adları büyük harfle başlar: Türk, Boşnak, Avşarlar, Türkçe, İngilizce, Kırgızca...
6. Devlet adları büyük harfle başlar: Türkiye Cumhuriyeti, Çin Halk Cumhuriyeti, Amerika Birleşik Devletleri...
7. Din ve Mezhep adlarıyla bunların mensuplarının adlarını bildiren kelimeler büyük harfle başlar: Müslümanlık, Müslüman; Hristiyanlık, Hristiyan; Musevilik, Musevi; Hanefilik, Hanefi; Katoliklik, Katolik.
8. Gezegen ve yıldız adları büyük harfle başlar. Ancak dünya, güneş, ay gezegen anlamı dışında kullanıldığında küçük harfle başlar: Dünya, Güneş, Ay, Neptün.

9. Kuruluş, kitap, dergi ve yön adlarının kısaltmaları genellikle her kelimenin ilk harfinin büyük olarak yazılmasıyla yapılır: TBMM(Türkiye Büyük Millet Meclisi), TDK(Türk Dil Kurumu), TOBB(Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği)...
10. T.C. (Türkiye Cumhuriyeti) ve T.(Türkçe) kısaltmalarının dışında büyük harflerle yapılan kısaltmalarda noktalama işareti kullanılmaz.
11. Küçük harflerle yapılan kısaltmalara getirilen eklerde kelimenin okunuşu esas alınır: cm'yi, kg'dan, mm'den, kr.un.
12. Büyük harflerle yapılan kısaltmalara getirilen eklerde ise kısaltmanın son harfinin okunuşu esas alınır: BDT'ye, TDK'den, THY'de, TRT'den, TL'nin vb. Ancak kısaltması büyük harflerle yapıldığı hâlde bir kelime gibi okunan kısaltmalara getirilen eklerde kısaltmanın okunuşu esas alınır: ASELSAN'da, BOTAŞ'ın, NATO'dan, UNESCO'ya vb.

Dikkat:

Numara sözünün kısaltması da kelime gibi okunduğundan getirilecek olan ek okunuşa göre getirilecektir: No.lu, No.suz

13. Sonunda nokta bulunan kısaltmalara getirilen ekler kesme işaretiyle ayrılmaz. Bu tür kısaltmalarda ek, noktadan sonra ve kelimenin okunuşuna uygun olarak yazılır: 19. y.y.da, Alm.dan, vb.leri...

Örnek Soru:

Aşağıdaki cümlelerin hangisinde ikiden fazlayazım yanlış yapılmıştır?

- A) Yılların nasıl geçtiğini farkedemedim.
- B) Bakdıkça güzelleşen bu tepe birşeyanlatıyordu.
- C) Herhangibir sorun yaşamadılar.
- D) Herkez biryere toplandı.
- E) TCDD'nin yaptığı bu çalışma herşeyikolaylaştıracaktı.

Doğru Cevap E

Örnek Soru:

Aşağıdaki cümlelerin hangisinde yazım yanlış yapılmıştır?

- A) Bütün yaşananlara rağmen unutuyormuydu?
- B) Parayı eline aldı mı bizi görmezden gelirdi.
- C) İnsan çalışımı her şeyin üstesinden gelirmi?
- D) Durakta beni bekliyor muydu?
- E) O anda bana mı sordu ne aldığımı?

Doğru Cevap C

NOKTALAMA

"Bir gün insan 'virgül'ü kaybetti.

*O zaman zor cümlelerden korkar oldu ve basit ifadeler kullanmaya başladı.
Cümleleri basitleşince düşünceleri de basitleşti.*

*Bir başka gün 'ünlem' işaretini kaybetti. Alçak bir sesle ve ses tonunu
değiştirmeden konuşmaya başladı. Artık hiçbir şeye ne kızıyor ne de seviniyordu.*

*Bir süre sonra 'soru işareti'ni kaybetti ve soru soramaz oldu. Hiçbir şey ama
hiçbir şey onu ilgilendirmiyordu. Ne kainat ne dünya ne de kendisi umurundaydı.*

*Birkaç yıl sonra 'iki nokta üst üste' işaretini kaybetti ve davranışlarının
nedenlerini başkalarına açıklamaktan vazgeçti.*

*Ömrünün sonuna doğru, elinde yalnız 'tırnak işareti' kalmıştı. Kendisine özgü tek
düşünce yoktu.*

Son noktaya geldiğinde düşünmeyi ve konuşmayı unutmuştu."

NOKTALAMA İŞARETLERİ

1. Nokta (.)

a- Cümlelerin sonuna kullanılır:

*"Binlerce şiir, yüzlerce şiir kitabı yayımlanıyor ama bunların çok azı
okuyucuya ulaşabiliyor. Bir başka deyişle çok az sayıda şiir okuyucunun ilgisini
çekiyor. Okuyucunun satın almaya değer gördüğü şiir kitaplarının hemen
hiçbirinden eleştirmenler söz etmiyor."*

b- Kısaltmaların sonunda kullanılır: "Dr.", Prof. Dr., vb., Sok. "

Ancak bazı kısaltmaların sonuna nokta konulmaz: TRT, PTT, ATO, TBMM,
TDK(Türk Dil Kurumu)...gibi.

c- Sayılardan sonra sıra bildirmek için kullanılır: "5.(Beşinci), 19. yüzyıl, IV.
Murat..."

d- Tarihlerde gün, ay, yıl arasına kullanılır: 17.08.2002, 21.07.2001...

Not:

***Tarihlerde ay adları yazıyla da yazılabilir. Bu durumda ay adından önce ve sonra nokta kullanılmaz. 29 Ekim 1923, 29 Mayıs 1453, 24 Ekim 2004...**

2. Virgül (,)

- Bir cümlede birbiri ardınca sıralanan eş görevli kelime ve kelime gruplarının arasına kullanılır:

Kitaplarını, defterlerini, kalemelerini alıp gitti.

Kırmızı, güzel bir arabası vardı.

- Sıralı cümleleri birbirinden ayırmak için kullanılır:

Her gün bizi ziyarete gelir, biraz bizde kalır gider.

- Cümle içinde ara sözleri ve ara cümleleri ayırmak için kullanılır:

Bu evi, çocukluğumun geçtiği yeri, asla sattırmam.

Osman'ı, dayının oğlunu, hiç görmedim.

- Tırnak içine alınmamış aktarma cümlelerinden sonra kullanılır:

Bu işlerle uğraşacak kadar zamanım yok, dedi.

Örnek Soru:

Virgül, aşağıdaki cümlelerin hangisinde yanlış kullanılmıştır?

- A) Ben yürürüm yane, yane.
- B) Gurbetten gelmişim, yorgunum hancı.
- C) Desem ki, vakitlerden bir nisan akşamıdır.
- D) Gözümün önüne, mekteplerimizin bakımsız kalmış, kaba saba ellerde ziyan olmuş, miniminileri geldi.

Doğru Cevap A

Dikkat:

İkilemelerin arasına noktalama işareti giremez.

Evir çevir bu işi yap.

Hızlı hızlı yürüyordu.

Koşa koşa geldi.

Saçma sapan konuşuyor.

Örnek Soru:

Aşağıdakilerin hangisi ara sözlerin ve ara cümlelerin başında ve sonunda virgül kullanılmasına örnek olarak verilebilir?

- A) Sözlüğün, kitabın ne kadar olduğunu öğrendim.
- B) Sözlerimi henüz bitirmedim, dedi.
- C) Güzel dilimizi, Türkçemizi, artık önemseme vakti geldi.
- D) Çalıştım, çalıştım, çalıştım.
- E) Yalıları, gemileri, insanları seyrettim yine.

Doğru cevap C virgül cümlede ara sözlerin başına ve sonuna kullanılır.

Örnek Soru:

Mercimek, yayla ve domates çorbası annemin en sevdiğim çorbalarıdır.

Cümlesindeki virgülün (,) görevine benzer bir kullanım aşağıdaki cümlelerin hangisinde vardır?

- A) Evin, bahçenin bakımına dikkat ederdi.
- B) Bütün komşuları etrafına toplar, öyküsünü tümüne anlatırdı.
- C) Teyzemde, sabır kalmamıştı artık.
- D) O gün, bir daha asla yalan söylemeyeceğine söz verdi.
- E) Tatlı, kızın midesine dokunurdu.

Doğru cevap A virgül ortak öğeleri ayırmada kullanılmıştır.

- Kendisinden sonraki cümleyle ilgili olarak ret, onaylama ve teşvik bildiren evet, hayır, peki, pekala, elbette gibi kelimelerden sonra kullanılır.

Elbette, bir kitapçıya yalnızca bildiğimiz bir kitabı bulmak için gidilmez. Keşif için gidilir.

- Hitap ifadelerinden sonra kullanılır:

Sevgili Anneciğim,

Sayın Yönetim Kurulu Üyeleri,

Değerli Kardeşim,

Arkadaşlar,

- Sayıların yazılışında kesirleri ayırmak için kullanılır: 1,87(Bir tam, yüzde seksen yedi), 23, 14(yirmi üç tam, yüzde on dört)

Örnek Soru:

Aşağıdaki cümlelerin hangisindeki ayraç içindeki boşluğa virgül (,) getirilemez?

- A) O () kadını bir türlü bağışlamıyordu.
- B) O () ağaçları severdi.
- C) Bu () oyuncağı aldı ve parçaladı.
- D) Şu () çocuk beni gerçekten çok kızdırdı.
- E) Bu () onun anlamak istemediği tek gerçektir.

Doğru cevap D Zamir-sıfat kullanımında Virgül gerekmez.

Örnek Soru:

Genç doktor ona : "Koşa, koş gelirken daha çok yorulursun." demiş.

Yukarıdaki cümlede noktalama yanlışı nasıl giderilebilir?

- A) Koşa koş sözcüklerinin arasındaki virgül (,) kaldırılarak
- B) Ona sözcüğünden sonraki iki nokta (:) kaldırılarak
- C) Ona sözcüğünden sonraki iki nokta (:) yerine noktalı virgül (;) konularak
- D) Demiş sözcüğünden sonraki nokta (.) kaldırılarak
- E) Yorulursun sözcüğünden sonraki nokta (.) kaldırılarak

Doğru cevap: A İkilemelerin yazılışında ikilemelerin arasına hiçbir noktalama işareti girmez.

3. Noktalı Virgül (;)

Cümle içinde virgüllerle ayrılmış tür veya takımları birbirinden ayırmak için kullanılır:

"Sebzelerden pırasayı ve ıspanağı; meyvelerden ise şeftali ve narı hayatımın hiçbir döneminde sevedim."

Birleşik cümlelerde iki ayrı birleşik cümle arasına kullanılır:

"Sap döner, keser döner; gün gelir devran döner."

Virgülle ayrılmış örnekleri farklı örneklerden ayırmak için kullanılır:

Türkiye, Almanya, Kırgızistan; Ankara, Berlin, Bişkek.

4. İki Nokta (:)

Kendisinden sonra örnek verilecek cümlelerin sonuna kullanılır:

Anadolu mutfağında lezzetli çorbalar yer alır: tutmaç, yayla, oba, düğün...

Tarihimizde çağ açıp çağ kapatan olaylar vardır: İstanbul'un Fethi.

Kendisinden sonra açıklama yapılacak cümlelerin sonuna kullanılır:

Bence bu kazanın iki nedeni olabilir: Birincisi alkol, ikincisi uykusuzluk.

Cümleler yüklemelerine göre ikiye ayrılır: İsim cümlesi, fiil cümlesi.

Edebî eserlerdeki karşılıklı konuşma çizgisinden önce kullanılır:

Yaşlı adam:

- *Bilseydim sizi zor duruma düşüreceğimi yanınıza gelmezdim.*

Kadın:

- *Senin suçun değil.*

Tırnak içinde verilen alıntılardan önce kullanılır:

Dikkat:

Konuşmada verilen ifade tırnak içinde gösterilir ise konuşma çizgisi – kullanılmaz.

Atatürk diyor ki:

“İstikbal göklerde dir.”

Dikkat:

İki noktadan sonra cümle değeri taşıyan bir ifade gelirse iki noktadan sonra büyük harfle başlar.

Kendimi takdim edeyim: Meclis kâtiplerindenim.

5. Üç Nokta (...)

Herhangi bir sebeple bitirilmemiş cümlelerden sonra kullanılır.

O kadar güzeldi ki...

Bazı örnekler verildikten sonra, daha başka örneklerin de bulunabileceğini göstermek için kullanılır.

Dünyada turizm açısından çok önemli şehirler vardır. Bunlardan bazıları şunlardır: İstanbul, Roma, Kahire, Paris...

Sözün bir yerde kesilerek geri kalan bölümünün okuyucunun hayal gücüne bırakıldığını göstermek veya ifadeyi daha etkili kılabilmek için kullanılır.

köy sanki cennetten bir köşeydi. Rengarenk çiçekler, değişik türlerde kuşlar, dağlardan gelen kekik kokuları...

Konuşmalarda karşılık verilmediğini anlatmak için kullanılır:

- Ne zaman gidiyorsun?

...

- Neden?

...

6. Soru İşareti (?)

Soru bildiren cümle veya sözlerin sonuna kullanılır. Soru işaretinden sonra gelen cümle büyük harfle başlar:

Sana bu haberi kim verdi?

Bilinmeyen, kesin olmayan veya şüpheyle karşılanan yer, tarih vb. durumlar için kullanılır: *Yunus Emre (1240?-1320), (Doğum yeri: ?).*

Soru ifadesi taşıyan sıralı ve bağlı cümlelerde soru işareti en sona kullanılır:

Sabah mı gelelim, öğleden sonra mı?

Dikkat:

Soru işareti soru yargısı tamamlanmış cümlelerin sonuna kullanılır.

Merak ediyorum; yanındaki kimdi? Kardeşi mi, yoksa arkadaşı mıydı?

7. Ünlem İşareti (!)

Sevinç, kıvanç, acı, korku, şaşma, kızma gibi duyguları anlatan cümlelerin sonuna kullanılır. Ünlem işaretinden sonra gelen cümle büyük harfle başlar:

Seni tekrar aramızda görmek ne güzel!

Seslenme, hitap ve uyarı sözlerinden sonra kullanılır:

Yazı yazmamalısın! Yazar olmamalısın!

Cümleye alay, küçümseme anlamı vermek için kullanılır:

Okuyacakmış da doktor olacaktı!

8- Tırnak İşareti (“ ”)

Alıntı sözler tırnak içine alınır. Tırnak içindeki alıntının sonunda bulunan noktalama işareti tırnak içinde kalır.

Ünlü filozof hayat hakkında “Her şey gölgelerden ibarettir.” der.

Cümle içerisinde geçen kitap, yazı vb. adları tırnak içerisine alınır.

Özellikle “Yaz Gecesi” adlı hikâyesinde bu olayı hüznü anlatır.

9- Tek Tırnak İşareti (‘ ’)

Tırnak işareti içinde verilen bir alıntıda tekrar bir tırnak işareti kullanılması gerekiyorsa bu durumda tek tırnak işareti kullanılır.

“1929 yılında tamamlandığında ‘kendi başına küçücük bir şehir’ olarak anılan altı katlı apartman olan İkinci Evkaf Apartmanı 1947 yılında Küçük Tiyatro’ya çevrildi.”

10- Kesme İşareti (‘)

Özel adlara gelen iyelik ve durum eklerini ayırmak için kullanılır: *Refik Halit Karay’ın, Türkiye Cumhuriyeti’ni, Allah’ın, Marmara Denizi’nden, Samanyolu’nda, Sinekli Bakkal’ı...*

Kişi adlarından sonra getirilen unvanların eklerini ayırmak için kesme işareti kullanılır: *Sinan Bey’e, Feride Hanım’ın, Ahmet Paşa’nın...*

Kısaltmalara getirilen ekleri ayırmak için kullanılır: *TV’de, TRT’den, AB’nin*

Sayılarla getirilen ekleri ayırmak için kullanılır: *1975’te, 5’inci kat, 8’lik anahtar*

Dikkat:

Kurum, kuruluş, kurul ve iş yeri adlarına gelen ekler; özel adlara getirilen yapım ekleri, çokluk eki ve bunlardan sonra gelen diğer ekler kesmeyle ayrılmaz:

Türkiye Büyük Millet Meclisine, Türklük, Hristiyanlık, Almanlar, Avrupalı, Türkçenin, Ankaralıların.

Dikkat:

Özel isimlere getirilen yapım ekleri kesme işaretiyle ayrılmaz.

Ankaralı gençler çok güzel bir gösteri yaptı.

Örnek Soru:

Aşağıdaki cümlelerin hangisinde yazımyanlığı yapılmıştır?

- A) 14'üncü katta çalışma vardı.
- B) Ankara'lılar toplanmış, onun kente girişinibekliyordu.
- C) 23.10.2005'te dünyaya geldi.
- D) 1988'den bu yana ilk kez ülkesinde şarkısöylüyor.
- E) 1963'ten beri çalışıyordu.

Doğru cevap B Özel isimlere gelen yapım ekleri kesme işareti ile ayrılmaz.

11- Ayraç ()

Cümlelerin herhangi bir ögesi ve cümlelerin yapısıyla doğrudan ilgili olmayan açıklamaların başına ve sonuna kullanılır:

Helva dünyaya Antik Hindistan’dan yayılmıştır. Orijinal isim kökü olarak Halvah’tan türemiştir. Halawi (Arapça), halava (Sanskritçe), halva (İngilizce), halvah (İbranice), halwa (Hinduca) adlandırılmıştır.

Yazım Kuralları ve Noktalama İşaretleri Soruları Üzerinde

Sınav Kazandıran Taktikler

Dikkat:

Noktalama işaretlerinden soru çözerken eleme yöntemini kullanmanız sizin menfaatinize olacaktır. Çünkü en iyi bildiğiniz işarettten başlayarak uygun olmayan şıkkı elerkenizi sizi doğru cevaba emin adımlarla ulaştıracaktır. Aşağıdaki örnek çözümü incelemeniz dahilinde daha kalıcı olacaktır.

Örnek Soru:

Kemal ()

– Bu kış da şiddetli geçecek değil mi ()

Tuncay ()

– Evet () kış şiddetli olacak () dedi.

Yukarıda ayraçlarla boş bırakılan yerleresırasıyla aşağıdaki noktalama işaretlerindenhangileri getirilmelidir?

A) (:) (?) (:) (,) (,)

B) (:) (?) (:) (;) (,)

C) (:) (.) (:) (.) (,)

D) (;) (?) (;) (;) (.)

E) (;) (!) (;) (,) (,)

Örnek Soru Çözümü:

Aşağıda çözüm anlatılırken her işaret için açıklamam yapılacaktır. Siz çözerken en iyi bildiğiniz yerden başlayınız.

Kemal () (Konuşma çizgisi ile başlayan konuşma cümlelerinden önce iki nokta gelir. O halde iki nokta olmayan şıklar atılarak başlanır.)

– Bu kış da şiddetli geçecek değil mi () (Soru ifadesinden sonra soru işareti gelir o halde ikinci boşlukta soru işareti olmayan şıklar atılır.)

Tuncay () (Konuşma çizgisi ile başlayan konuşma cümlelerinden önce iki nokta gelir. O halde iki nokta olmayan şıklar atılır.)

– Evet () kış şiddetli olacak () dedi. (Evet, hayır, tamam, kabul gibi onaylama ve ret ifadelerinden sonra, gelir. Ayrıca aktarma ifadelerde tırnak yoksa cümle sonunda virgül (,) kullanılarak dedi ve söyledi şeklinde cümle bitirilir. Bu durumda virgül olmayan şık da atılır.)

Yukarıda ayraçlarla boş bırakılan yerleresırasıyla aşağıdaki noktalama işaretlerindenhangileri getirilmelidir?

- A) (:) (?) (:) (,) (,)
- B) (:) (?) (:) (;) (,)
- C) (:) (.) (:) (.) (,)
- D) (;) (?) (;) (;) (.)
- E) (;) (!) (;) (,) (,)

Doğru cevap A

Örnek Soru:

Aşağıdaki altı çizili sözcüklerin hangisinin yazımı doğrudur?

- A) Buradan iki saat uzakta oturuyorlar.
- B) Artık çocukca duygulardan vazgeçmelisin.
- C) Olukdan buz gibi su dökülüyordu.
- D) Bu kasabada bir ara dişcilik yapmıştı.
- E) Suyun dipinde beyaz çakıllar görünüyordu.

Doğru cevap: A

Örnek Soru:

Süreksiz sert ünsüzle (p, ç, t, k) biten sözcüklere ünlüyle başlayan bir ek getirildiğinde, sert ünsüzler yumuşar.

Aşağıdaki altı çizili sözcüklerin hangisinde buna uymayan bir kullanım görülmektedir?

- A) Sirkeci otobüs durağının önüne gelmişti.
- B) Adresi cebinden çıkarıp adama uzattı.
- C) Yaşlılığın verdiği unutkanlığı hissediyordu.
- D) O galiba gücünün farkında değildi.
- E) Bodrum katına taşınacaklarını söyledi.

Doğru cevap: E

Örnek Soru:

Aşağıdaki cümlelerin hangisinde sert ünsüzlerin yazımıyla ilgili bir yanlışlık yapılmıştır?

- A) Dostluğumuz arttıkça onun iç dünyasına girmeye başlıyordum.
- B) Onunla birçok düşüncemiz taban tabana zıttı.
- C) Sinemaya olan sonsuz sevgisi bizi yakınlaştırıyordu.
- D) Onunla çok ta anlaşılabiliyor sayılmazdık aslında
- E) Nereye gitsem elinde kocaman çantası, boynunda atkısıyla onu görürdüm.

Doğru cevap: D

Dikkat:

Bağlaç olan de ayrı yazılırken ünsüz benzeşmesi (değişmesi) kuralına tabi değildir. Yani sorudaki gibi te veya ta olmaz. Bu durum ancak birleşik yazılan de hal ekinde geçerlidir.

Örnek Soru:

Yazarlık yeteneği yiter mi () Yitiyor () yitebiliyor () Bir şair, daha kötü bir şair durumuna gelebiliyor ()

Bu parçada boş parantezle belirtilen yerlere sırasıyla aşağıdaki noktalama işaretlerinden hangileri getirilmelidir?

- A) (?), (;) , (.) , (...)
- B) (?), (,) , (:) , (...)
- C) (:), (:) , (.) , (.)
- D) (:), (,) , (.) , (.)
- E) (?), (,) , (.) , (.)

Doğru cevap: E

Örnek Soru:

Aşağıdaki cümlelerin hangisinde yazım yanlışı yapılmıştır?

- A) Size onların ne zaman geleceğini söylemiş miydim?
- B) Dün okuduğum kitabı, koyduğum yerden Ahmet'mi aldı acaba?
- C) Dikkatli baktın mı hatayı mutlaka görürsün.
- D) Ben matematikten hiç mi hiç anlamam.
- E) Çocuklar bugün mü geleceklerdi yarın mı?

Doğru cevap: B

Dikkat:

mi soru ekinin ayrı yazılması kuralında sözcükleri yazarken arada bıraktığımız boşluk düşünülmelidir. Kesme (') işareti ile ayrı yazım uygun değildir. Bu soruda da böyle bir kullanım size çeldirici olarak verilmiştir. Doğrusu "Ahmet mi" olmalıdır.

Anlatım Bozuklukları

İletişimde olduğumuz kişilere duygu ve düşüncelerimizi doğru, anlaşılır ve açık olarak anlatmak isteriz. Cümlelerimiz bu özellikleri taşımadığında, anlam açısından bakımından bozuk olur; iletişim tam olarak gerçekleşmez. Bu duruma anlatım bozukluğu adı verilir. Cümleden farklı ya da gereksiz sözcük kullanılması ile birlikte cümlenin yapı bakımından yanlış kurulması gibi nedenlerle anlatım bozuklukları meydana gelmiştir.

Dikkat:

Sınavlarda sizden anlatım bozukluğu olan cümleyi bulmanızı, ya da anlatım bozukluğu olan cümlelerin yanında belirtilen türde anlatım bozukluğu olan cümleyi bulmanızı istemenin yanında bu anlatım bozukluğunun nasıl giderileceğini de belirten şıkkı doğru tercih etmenizi de isteyebilirler. Aşağıda aynı cümle ve yapı üzerinden bu üç tür soru şekli açıklanmıştır.

Örnek 1:

Aşağıda verilen cümlelerden hangisinde anlatım bozukluğunu yer almaktadır.

- a) Dışarı çıkmak istediğini kulağıma fısıldadı.
- b) Dışarı çıkmak istediğini kulağıma alçak sesle fısıldadı. (D şıkkı)

Örnek 2:

Aşağıda verilen cümlelerden hangisinde gereksiz sözcük kullanımından kaynaklanan bir anlatım bozukluğu vardır.

- a) Dışarı çıkmak istediğini kulağıma alçak sesle fısıldadı. (fısıldamak zaten alçak sesle olur. Alçak sesle ifadesi gereksizdir.)

Örnek 3:

“Dışarı çıkmak istediğini kulağıma alçak sesle fısıldadı.” Cümlesindeki anlatım bozukluğu nasıl giderilebilir.

Bu cümle iki şekilde düzeltilebilir.

- a) “alçak sesle” ifadesi cümleden çıkarılarak.
- b) “fısıldadı” ifadesinin yerine “söyledi” ifadesi getirilerek.

A. Anlama Dayalı Anlatım Bozuklukları:

A.1. Gereksiz Sözcük Kullanılması

Normal bir cümlede gereksiz sözcük bulunmaz. Cümlede gereksiz sözcüğün kullanılması, anlatım bozukluğuna yol açar. Cümlede düşüncenin belirtilmesinde görevi olmayan, ya da başka bir sözcük ile o cümlede karşılanan bir anlamı taşıyan sözcükler gereksizdir.

Dikkat:

Bir sözcüğün gereksiz ya da gerekli olduğunu anlamak için; sözcük cümleden çıkarılır; cümlelerin anlamı ve anlatımında bir bozulma, daralma olmuyorsa, o sözcük gereksizdir. Veya cümlelerin anlamı ve anlatımı bozulmuyorsa, o sözcük gereklidir.

Eş anlamlı kelimelerin bir arada kullanılması ve anlamca birbirini kapsayan kelimelerin bir arada kullanılması olmak üzere iki tür gereksiz sözcük kullanımından kaynaklanan anlatım bozukluğu türü vardır.

A.1.1. Eş Anlamlı Sözcüklerin Bir Arada Kullanılması

Aynı anlama gelen sözcüklerin veya söz gruplarının aynı cümle içerisinde kullanılmasıyla oluşur.

Örnek:

Bari hiç olmazsa sen yanımızda kal.

“bari” ve “hiç olmazsa” sözcükleri aynı anlama gelmektedir. Birisi gereksizdir, herhangi birisi çıkarılarak cümledeki anlatım bozukluğu düzeltilebilir.

Yetkililer hâlâ bir açıklama yapmadı henüz.

“hâlâ” ve “henüz” sözcükleri eş anlamlıdır. Birisi gereksizdir, herhangi birisi çıkarılarak cümledeki anlatım bozukluğu düzeltilebilir.

Hükümet bu kanunu Meclis’ten aynen, olduğu gibi geçirmek istiyordu.

“aynen” ve “olduğu gibi” sözleri anlamca aynıdır. Birisi gereksizdir, herhangi birisi çıkarılarak cümledeki anlatım bozukluğu düzeltilebilir.

Çocuk, az kalsın, neredeysse merdivenden düşecekti.

“az kalsın” sözcüğü de “neredeysse” sözcüğü de aynı anlama gelmektedir. Birisi gereksizdir, herhangi birisi çıkarılarak cümledeki anlatım bozukluğu düzeltilebilir.

A.1.2. Anlamca Birbirini Kapsayan (İçeren) Sözcüklerin Bir Arada Kullanılması

Bazen anlamca birbirini kapsayan sözcükler aynı cümlede kullanılabilir. Bir sözcüğün ifade ettiği anlam, diğer sözcük içinde olduğundan, bu tür ifadeler de anlatım bozukluğuna yol açar.

Kardeşim soruları hemen çözüverdi.

“Hemen” ile “çözüverdi” sözcükleri bir biri ile aynı anlamda değildir. Fakat çözüvermek tezlik yardımcı fiili ile kurulan birleşik sözcüktür. Yani çözüvermek, yapıvermek, alıvermek işin hemen yapıldığını çabukça gerçekleştiğini anlatmaktadır. Dolayısı ile hemen ifadesi bu cümlede gereksizdir.

Okula her gün iki kilometre yaya yürüyerek giderdi.

“yaya” ve “yürüyerek” sözcüklerinin birlikte kullanılması anlatım bozukluğuna yol açmıştır. Çünkü “yürümek” sözcüğünde “yaya” anlamı zaten vardır. Birisi gereksizdir, herhangi birisi çıkarılarak cümledeki anlatım bozukluğu düzeltilebilir.

Almanya’daki arkadaşım karşılıklı mektuplaşırız.

“karşılıklı” sözcüğü gereksiz kullanılmıştır. Çünkü “mektuplaşmak” eylemi zaten “karşılıklı” yapılır. Bu açıdan karşılıklı sözcüğü cümlede gereksizdir.

A.2. Anlamca Çelişen Sözcüklerin Kullanılması

Maksadına hizmet edebilen bir cümle cümleden tek anlam çıkarılmalıdır. Böyle olmaz da cümle çeşitli anlamlara gelirse; ya da cümle içinde çelişen ifadeler bulunursa cümlede anlatım bozukluğu vardır. Anlamca birbiri ile uyuşmayan sözcüklerin bir arada kullanılması, cümlede çelişkili ifadenin doğmasına neden olur.

Tam üç yıla yakın bir zaman insanlık dramı yaşandı burada.

Bu cümlede “tam” ve “yakın” sözleri çelişkili anlatıma yol açmıştır. “Tam” kesinlik ifade ederken, “yakın” yaklaşık bir anlam ifade etmektedir.

Elbette Selim de ağabeyleri ile gitmiş olabilir.

“elbette” ile “olabilir” sözcüklerinden birisi fazladır. Yani cümlede ya kesinlik ya da ihtimal anlamı olmalıdır.

A.3. Sözcüğün Yanlış Anlamda Kullanılması

Sözcüklerin karşıladığı anlamın tam bilinmediği durumlarda söyleyişleri birbirine benzeyen ama anlamları birbirinden farklı olan ya da bağlamları farklı olan sözcüklerin birbirinin yerine kullanılması anlatım bozukluğuna sebep olmaktadır.

Türkiye’de birçok göl kuraklık tehlikesi yaşıyor.

“kuraklık” sözcüğü yanlış kullanılmıştır. Göllerde suyun çekilmesi söz konusu olabilir. Bu da “kuruma” sözcüğü ile anlatılabilir. Bu durumda cümlemin doğru şekli şöyle olacaktır: “Türkiye’de birçok göl kuruma tehlikesi yaşıyor.”

Öğretmen, konuyu en ayrımına kadar anlatmıştı.

“ayrım” sözcüğü yanlış kullanılmıştır. Cümlede, konunun detaylarının da anlatıldığı anlamı verilmek isteniyor cümlede. Bu anlam “ayrıntı” sözcüğü ile sağlanabilir. Kısaca “ayrıntı” sözcüğü yerine “ayrım” sözcüğü kullanılarak yanlışlık yapılmıştır.

Politika konusunda gençleri azımsamak doğru değildir.

“küçümsemek” sözcüğünün yerine “azımsamak” sözcüğü kullanılarak anlatım bozukluğu yapılmıştır.

Herkes, petrol ücretlerinin yüksekliğinden yakınıyor.

Cümlesindeki “ücret” sözcüğü yanlış kullanılmıştır. Çünkü “ücret” sözcüğünde iş gücünün karşılığı olan para anlamı vardır. Bu sözcük yerine “fiyat” sözcüğü getirilmelidir.

A.4. Sözcüğün Yanlış Yerde Kullanılması

Cümledeki sözcüklerin yerinde kullanılmaması, söylenmek istenenin karşıtı bir anlamın ortaya çıkmasına ya da cümlemin anlaşılmasına yol açar.

Yeni okula geldim ki ders zili çaldı.

“yeni” sözcüğü yanlış yerde kullanıldığından cümlelerin anlamı da bozulmuştur. Cümlede anlatılmak istenen “okulun yeniliği” değildir. Okula henüz, yeni, az önce geldim anlamı anlatılmak istenmektedir. Bunun için cümle “Okula yeni geldim ki ders zili çaldı.” şeklinde düzenlenerek anlatım bozukluğu giderilebilir.

Çok sınıfta duran öğrencilerin elbette canı sıkılır.

Cümlesinde “çok” sözcüğünün yanlış yerde kullanılmasından kaynaklanan bir anlatım bozukluğu vardır. Cümlede öğrencilerin bir sınıfta “uzun süre bulunması” anlatılmak istendiği için bu cümle, “Sınıfta çok duran öğrencinin elbette canı sıkılır.” şeklinde düzeltilmelidir.

Fizik dalında yapılan yarışmada ülkemizi üç üniversiteli genç temsil edecek.

Bu cümlede “üç” sözcüğü yanlış yerde kullanılmış, bu nedenle yanlış bir anlam oluşmuştur. Üç üniversiteli genç derken sanki bir genç üç üniversiteli anlamı verilmiştir. Bunun aksine üniversiteli üç genç olarak yeri değiştirilerek düzeltilebilir.

A.5. Deyimin Yanlış Anlamda Kullanılması

Deyimler, dilin anlatım gücünü ve söyleyiş güzelliğini zenginleştiren unsurlardır. Deyimler, kısa ve özlü sözlerdir. Deyimlerin kalıplaşmış anlamları vardır ve deyimler bu kalıplaşmış anlamları çerçevesinde kullanılır. Kalıplaşmış belli bir anlamı karşılayan deyim başka bir anlamda kullanılması, anlatım bozukluğuna yol açar.

Onun bize yaptığı iyiliklere hep göz yumduk.

“göz yummak” deyimini yanlış anlamda kullanılmıştır. Bu, “kusurlarını hoş karşılamak, görmezlikten gelmek” anlamında bir deyimdir. Yukarıdaki cümlede ise “kusur” yok, bir kişinin iyilikleri var. Bu nedenle “göz yummak” deyimini yanlış kullanılmıştır: “Onun bize yaptığı iyiliklere minnettar kaldık.” şeklinde olmalıdır.

Müfettişlerin geleceğini öğrenen müdürün etekleri zil çalıyordu.

“etekleri zil çalmak” deyiminin yanlış kullanılmasından kaynaklanan bir anlatım bozukluğu vardır. “Etekleri zil çalmak”, çok sevinmek, işleri yolunda olmak anlamında bir deyimdir. Bu deyim yerine “etekleri tutuşmak” deyiminin kullanılması gerekir. “Etekleri tutuşmak” çok

heyecanlanmak anlamında bir deyimdir. Doğrusu: “Müfettişlerin geleceğini öğrenen müdürün etekleri tutuştu.” Şeklinde olmalıdır.

Şoför hatalı sollama yapmış, bütün yolcuların canı burnuna gelmişti.

“canı burnuna gelmek” deyiminin yanlış kullanılmasından doğan bir anlatım bozukluğu vardır. Çünkü cümlede büyük bir tehlike ile yüz yüze gelme anlatılmaktadır. Ama bu yanlış bir deyimle ifade edilmiştir. Çünkü “canı burnuna gelmek” deyimi “çekilen sıkıntıların dayanılmaz hâle geldiği durumlar” için kullanılır. Doğrusu: “Şoför hatalı sollama yapmış, bütün yolcuların yüreği ağzına gelmişti.” Şeklinde olmalıdır.

A.6. Anlam Belirsizliği

Kişilerden ya da onlarla ilgili durumlardan söz ederken, o kişilerin yerini tutan zamirleri eksik kullanırız. Bu durum, cümlede kişi bakımından bir belirsizlik ortaya çıkarır. Anlam belirsizliği dediğimiz bu ifade bozukluğunu gidermek için cümlede sözünü ettiğimiz kişinin yerini tutacak zamiri mutlaka kullanmamız gerekir.

Okula gitmediğini bugün öğrendim. (Kimin? Onun mu Senin mi? Okula gitmediğini)

Bu cümle cümle;

Onun okula gitmediğini bugün öğrendim.” ya da

Senin okula gitmediğini bugün öğrendim.” olabilir. Bu nedenle kişi kavramının net olması için cümleye o veya sen kişi zamiri mutlaka getirilmelidir.

Kardeşini okulda göremedim. (Onun mu senin mi ? kardeşini)

Bu cümlede kimin kardeşinden söz edildiği belli değildir. Bunu engellemek için kişi zamiri cümleye getirilmelidir:

Senin kardeşini bugün okulda göremedim.

Onun kardeşini bugün okulda göremedim.

Dikkat:

Anlam belirsizliği sadece kişi zahirinin kullanılmaması ile ilgili değildir. Anlam belirsizliği noktalama yanlışlığından da kaynaklanabilir.

Bu durum sorularda aşağıdakilerden hangisinde noktalama eksikliğinden kaynaklanana bir Anlatım bozukluğu vardır? Şeklinde de sorulmaktadır.

Gazeteci bayanın sözlerini dikkatle dinledi.

Gazeteci mi bayanın sözünü dikkatle dinledi? Ya da Gazeteci bayanın sözünün o mu dikkatli dinledi? Bu iki durum belirli değildir. Bu belirsizliği “gazeteci” sözünden sonra cümleye virgül (,) getirerek giderebiliriz.

A.7. Mantık ve Sıralama Yanlışlığı (Hatası)

Kavramların önem sırasının karıştırılması ya da cümlenin mantık açısından yanlış Oluşturulması sonucunda ortaya çıkan anlatım bozukluklarıdır. Burada anlam hayatın olağan akışı ile zaman zaman çatışır.

Bırak patates doğramayı, yemek bile yapamaz o.

Yemek yapmak, patates doğramaktan daha zor ve üst düzey bir eylemdir. Bu yüzden “patates doğramayı” sözüyle “yemek bile yapamaz” sözü yer değiştirmelidir: “Bırak yemek yapmayı, patates bile doğrayamaz o”

Araba devrildi, adam öldü hatta kolu da kırıldı.

Cümlesinde ölmek kolun kırılmasından daha ciddi bir eylemdir. Dolayısı ile iki eylem ifadesi yer değiştirmelidir.

Araba devrildi, adamın kolu da kırıldı hatta adam öldü. Şeklinde düzeltilmelidir.

B. Yapısal (Yapıya Dayalı) Anlatım Bozuklukları

Cümlenin yapısının ve eklerin yanlış kullanılmasından kaynaklanana anlatım bozukluklarıdır.

B.1. Özne-Yüklem Uyumsuzluğu

Özne – yüklem uyumsuzluğu kişi bakımından, tekillik-çoğulluk bakımından ve özne eksikliği bakımından olmak üzere üç grupta incelenir:

B.1.1. Kişi Bakımından Uyumsuzluk

Dikkat:

Özne birinci tekil, ikinci tekil veya üçüncü tekil (ben, sen, o) ise yüklem birinci çoğul kişiye göre ek almalıdır.

Ben ve Ayhan buraya daha önce gelmişti.” (özne çoğul yüklem tekil)

1. çoğul (biz) 3. tekil (onlar)

Özne 1. çoğul olduğuna göre yüklem de birinci çoğul olması gerekir:

“Ben ve Ayhan buraya daha önce gelmiştik.”

1. çoğul (biz) 1. çoğul (biz)

Dikkat:

Bu kural tekil kişiler için olduğu gibi çoğul kişiler için de geçerlidir.

Ben ve arkadaşlarım burayı seviyoruz.

1. çoğul (biz) 1. çoğul (biz)

Ben ve o bu sabah İzmir’e gideceğiz.

1. çoğul (biz) 1. çoğul (biz)

Sen ve kardeşin bu ödevi bitirmelisiniz.

2. çoğul (siz) 2. çoğul (siz)

B.1.2. Tekillik-Çoğulluk Bakımından Uyumsuzluk

Özne ile yüklem arasında belli bir uyum söz konusudur.

Dikkat:

Özne insan ve çoğul ise yüklem tekil ya da çoğul olabilir. Ancak insan dışındaki varlıkların (hayvan, bitki, kavramlar...) çoğul şekilleri özne olduğunda yüklem daima tekil olur.

Çocuklar bahçede top oynuyorlar.

Öğretmenler, öğrencilerinin iyiliğini ister.

Yukarıdaki örneklerde olduğu gibi özne insan ve çoğulken yüklem çoğul ya da tekil olabiliyor. Diğer bütün durumlarda yüklem her zaman tekil olur.

Kuşlar ne de güzel uçuyorlar. (yanlış)

Kuşlar ne de güzel uçuyor. (doğru)

Ağaçlar çiçek açmışlar. (yanlış)

Ağaçlar çiçek açmış. (doğru)

Gözlerim yakını iyi görmüyorlar. (yanlış)

Gözlerim yakını iyi görmüyor. (doğru)

B.1.3. Özne Eksikliği Bakımından Uyumsuzluk

Çoğunlukla uzun ya da sıralı ve bağlı cümlelerde karşımıza çıkan bu durum, özne ile yüklem arasında tekillik, çoğulluk ve kişi uyumsuzluğunun yanında, özne eksikliği de anlatım bozukluğuna yol açar. Özne, cümlenin temel ögesidir. Yüklemde bildirilen iş, oluş ya da hareketi yapan durumundadır. Yüklemdeki eyleme göre öznenin olmaması ya da bir öznenin birden fazla yükleme bağlanması anlatım bozukluğuna yol açar.

Bir milletin dili ve edebiyatı hür (o millet) olmadıkça yükslemez.

Cümlesinde özne eksikliğinden kaynaklanan bir bozukluk söz konusudur. Bu durum şu şekilde düzeltilmelidir.

Bir milletin dili ve edebiyatı hür olmadıkça o millet yükselemez.

Herkes ondan nefret ediyor, onun yüzünü bile görmek istemiyordu.

cümlesinde “herkes” öznedir. Bu özne “nefret ediyor.” ve “görmek istemiyordu.” yüklemlerine bağlanamadığından bozukluk meydana gelmiştir.

“Herkes ondan nefret ediyor.” doğru. Ama: “Herkes onun yüzünü bile görmek istemiyordu.” cümlesinde “herkes” öznesi “görmek istemiyordu” yüklemine bağlanamıyor. Bu nedenle ikinci cümleye özne getirilmeli, ifade düzeltilmelidir:

“Herkes ondan nefret ediyor, hiç kimse onun yüzünü bile görmek istemiyordu.”

özne

yüklem

özne

yüklem

Onun tezi yakında bitecek ve öğretmen olarak göreve başlayacak.

cümlesinde “özne” eksikliği bozukluğa yol açmış. Bu cümlede “onun tezi” ikinci cümlenin öznesi olarak da görüldüğünden anlatım bozulmuştur. Bu bozukluk ikinci cümleye özne getirilerek giderilebilir:

“Onun tezi yakında bitecek ve o öğretmen olarak göreve başlayacak.”

özne

yüklem

özne

yüklem

B.2. Eklerle İlgili Yanlışlar

Cümlede eklerin eksik ya da fazla kullanılması anlatım bozukluğuna yol açar.

Biz resim yapmasını sevmeyen bir milletiz.

cümlesinde “yapmasını” sözcüğünde iyelik eki gereksiz ve yanlış kullanılmıştır. Cümlenin doğrusu: “Biz resim yapmayı sevmeyen bir milletiz.” olmalıdır.

B.3. Öge Eksikliği

Kullanılması gereken bir ögenin cümle içinde bulunmaması, anlatım bozukluğuna yol açar. Cümlelerin temel ögeleri özne ve yüklem eksikliğini etrafı olarak anlattığımızdan , burada nesne ve dolaylı tümleç eksikliği üzerinde duracağız. Bu anlatım bozukluğu türü sıralı ve bağlı cümlelerde karşımıza çıkar. Genellikle ortak kullanılan ögelerin yükleme bağlanamamasından kaynaklanmaktadır.

Ben öğretmenime inanır ve (öğretmenimi veya onu) severim.”

“öğretmenime” dolaylı tümlecinin “inanır ve severim” yüklemlerine bağlanmak istenmesi anlatım bozukluğuna yol açmıştır.

Bu nedenle ikinci cümleye “nesne” getirilerek bozukluk giderilebilir:

“Öğretmenime inanır, öğretmenimi-onu severim.”

İnsanlar gazetelere inanmıyor bu nedenle de (gazeteleri-onları) çok az okuyor. Bu cümle nesne eklenerek aşağıdaki şekillerde düzeltirebilir.

İnsanlar gazetelere inanmıyor, bu nedenle de gazeteleri-onları çok az okuyor.”

B.4. Yüklem Eksikliği

İki cümlelerin bir yükleme bağlanması durumunda dikkat edilmediğinde sıralı ve bağlı cümlelerde anlatım bozukluğu meydana gelir. Yüklem eksikliği, bazen ikinci bir eylemin kullanılmaması ya da ek eylemin ortak kullanılması ile oluşabilir.

Beşiktaş iskelesine geldiğimizde o işine (gitti), ben evime gittim.

“yüklem” eksikliği anlatım bozukluğuna yol açmış. Bu nedenle cümledeki yüklem eksikliğini giderirsek cümle anlamlı hâle gelir. Bu durumda aşağıdaki cümleye öznesine uygu bir yüklem getirilerek sorun çözülmüştür.

Beşiktaş iskelesine geldiğimizde o işine gitti, ben evime gittim.

Evimiz küçük(tü), bahçesi de güzel değildi.

ek-fiil eksikliği giderilerek cümle anlamlı hâle getirilmeli:

Evimiz küçüktü, bahçesi de güzel değildi.

B.5. Tamlama Yanlışları

Büyük çoğunluğu ad ve sıfatların aynı tamlanana bağlanması sonucu oluşan bir anlatım bozukluğudur. Bu nedenle isimlerle sıfatların aynı tamlanana bağlandığı kullanımlarda eksik ya da doğru ifade hususunda dikkat etmek gerekir.

Özel (**kuruluşlar**) ve kamu kuruluşları iki gün tatil edildi. Özel ve kamu sözcükleri kuruluşları sözcüğü ile bağlanmaktadır. Bunun düzeltilmesi için **özel sözcüğünden sonra kuruluşlar** sözcüğü eklenerek bu cümledeki anlatım bozukluğu giderilebilir.

Özel kuruluşlar ve kamu kuruluşları iki gün tatil edildi.”

Derste belgisiz (**sıfatları**) ve işaret sıfatlarını işledik.

Bu bozukluğu gidermek için “belgisiz” sözcüğünden sonra “sıfatları” sözcüğü getirilmelidir.

Derste belgisiz sıfatları ve işaret sıfatlarını işledik.

Dikkat:

Dilimizde çokluk anlamı taşıyan belgisiz sıfat tamlamalarındaki isimler çokluk -ler/-lar eki almaz.

Burada insanı şaşkına çeviren birçok güzellikler var.

“birçok” sözünde zaten çokluk anlamı vardır. Onun için -ler / lar ekine gerek yoktur. “Burada insanı şaşkına çeviren birçok güzellik var.” şeklinde olmalıdır.

B.6. Bağlaç Yanlışları

Bağlaçlardan bazıları olumlu ve olumsuz yargıları birbirine bağlar. Bu duruma uymayan kullanımlarda anlatım bozukluğu meydana gelir. Ama, fakat, lakin, buna karşın, gibi ifadeler birbirinin karşısı yargılarda kullanılırken, ayrıca, hatta, gibi bağlaçlar birbirinin destekleyen yargıları bağlamakta kullanılır. Çünkü bağlacı da açıklama içeren cümleyi kendinden önceki cümleye bağlar.

Ahmet Bey oğlunu çok seviyor **fakat** bir dediğini iki etmiyordu. (Yanlış)

Ahmet Bey oğlunu çok seviyor **ayrıca** bir dediğini iki etmiyordu. (Doğrusu)

Ben yarın dışarı çıkamam, **ama** evde yapılacak bir sürü işim var. (Yanlış)

Ben yarın dışarı çıkamam, **çünkü** evde yapılacak bir sürü işim var. (Doğrusu)